

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

«__»_____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий
ринок»
ОП «Управління публічними фінансами»
на тему: «Бюджетна політика у забезпеченні соціально - економічного
розвитку держави»

Виконавець:

студент 6 курсу ФФБС
Іванов Іван Леонідович

Науковий керівник:

д.е.н., професор
Мельник Віктор Миколайович

ОДЕСА – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	6
1.1. Сутність бюджетної політики соціально - економічного розвитку	6
1.2. Організаційно - інституційні засади бюджетної політики соціально - економічного розвитку	13
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	19
2.1. Особливості бюджетної політики за доходами в Україні	19
2.2. Аналіз бюджетної політики за видатками в Україні	27
2.3. Проблеми та перспективи реалізації бюджетної політики в Україні	48
Розділ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	54
3.1. Досвід країн ЄС щодо формування ефективної бюджетної політики та його імплементація до української практики	54
3.2. Напрями удосконалення бюджетної політики України	69
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна політика виступає ключовим інструментом забезпечення соціально - економічного розвитку, спрямованим на створення ефективної системи розподілу та використання фінансових ресурсів. Раціональне бюджетне планування є фундаментальною умовою успішної соціально - економічної діяльності, а процес формування бюджету потребує особливої уваги для підвищення ефективності управління державними фінансами в умовах економічних перетворень. Значущим є дослідження принципів побудови та реалізації фінансово - бюджетної політики як механізму розвитку економіки, що передбачає інтеграцію бюджетних елементів у систему управління фінансово - економічними процесами, обґрунтування бюджетного механізму, вдосконалення системи публічних закупівель за умов обмежених доходів та високого дефіциту, а також визначення стратегічних напрямів розвитку бюджетної системи з урахуванням пріоритетів соціально - економічного зростання країни.

Значний внесок у дослідження бюджетних відносин зробили зарубіжні економісти, серед яких Е. Аткинсон, Ш. Бланкарт, Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, Л. Вальрас, Дж. М. Кейнс, П. Кругман, А. Лаффер, К. Макконнел, Г. Менкью, В. Парето, К. Рау, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Дж. Стігліц, В. Танзі, Дж. Хікс, що підтверджує важливість використання фінансово - бюджетних інструментів у державній економічній політиці. Це визначає актуальність дослідження та обумовлює постановку його мети, завдань, об'єкту і предмету. Вітчизняні науковці, серед яких О. Василик, О. Кириленко, А. Крисоватий, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луніна, В. Макогон, Л. Сідельникова, Слатвінська М., В. Федосов, І. Чугунов та С. Юрій, також присвятили увагу проблематиці формування та реалізації бюджетної політики. У сучасних фінансово - економічних умовах особливе значення має визначення пріоритетів бюджетної політики, оцінка її впливу на соціально - економічний розвиток та впровадження дієвих механізмів управління фінансами, що сприяють сталому

соціально - економічному зростанню, а також удосконалення підходів до формування цієї політики як ключового інструменту соціально - економічного розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розкриття теоретичних засад системи формування бюджетної політики та розробка рекомендацій щодо напрямів її удосконалення як інструменту соціально - економічного розвитку.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність розв'язання таких **завдань:**

- розкрити сутність бюджетної політики соціально - економічного розвитку;
- висвітлити організаційно - інституційні засади бюджетної політики соціально - економічного розвитку;
- дослідити особливості бюджетної політики за доходами в Україні;
- провести аналіз бюджетної політики за видатками в Україні;
- обґрунтувати проблеми та перспективи реалізації бюджетної політики в Україні;
- дослідити досвід країн ЄС щодо формування ефективної бюджетної політики та його імплементація до української практики;
- визначити напрями удосконалення бюджетної політики України.

Об'єкт дослідження – бюджетна політика держави.

Предмет дослідження - теоретико - методичні та практичні засади формування бюджетної політики соціально - економічного розвитку.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс методів і підходів, що забезпечив концептуальну цілісність роботи. Системний та структурний підходи застосовані для розкриття сутності фінансово - бюджетної політики, а порівняльний і факторний аналіз дозволили узагальнити міжнародний досвід її формування та реалізації у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового

абстрагування та синтезу використано для визначення ключових напрямів бюджетної політики, спрямованої на соціально - економічний розвиток.

Інформаційну основу дослідження становили законодавчі та нормативно - правові документи з питань бюджетного регулювання, статистичні та аналітичні дані Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, Держстату, Державної казначейської та аудиторської служб України, а також монографії та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення української та зарубіжної економічної науки, досягнення сучасної науки, наукові дослідження провідних фахівців у сфері фінансів та бюджетної політики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є спробою комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, визначити підходи до вдосконалення бюджетної політики як інструменту соціально - економічного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх безпосереднього впровадження у процеси вдосконалення бюджетної політики України як ефективного інструменту забезпечення соціально - економічного розвитку держави. Це свідчить про практичну застосовність наукових висновків та їхню значущість для формування бюджетної політики.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 90 сторінок. Робота містить 19 таблиць та 6 рисунків. Список використаних джерел містить 62 найменування, які розміщені на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність бюджетної політики соціально - економічного розвитку

У контексті динамічних змін ринкового середовища, постійних коригувань податкового, митного та бюджетного законодавства, а також економічної й політичної нестабільності, особливої ваги набуває проблема забезпечення достатнього рівня доходів державного та місцевих бюджетів, що зумовлює потребу у формуванні виваженої бюджетно - податкової політики. Саме вона виконує ключову роль у нарощенні доходів бюджету, визначенні параметрів видаткової частини, окресленні напрямів модернізації податкової системи та забезпеченні джерел фінансування внутрішніх і зовнішніх боргових зобов'язань держави. Значущість дослідження бюджетно - податкової політики підсилюється тим, що її якість прямо впливає на формування заходів відновлення економічної активності підприємств, покращення добробуту населення та стабілізацію економічної ситуації загалом.

Сутність формування й реалізації бюджетної політики як інструменту економічного розвитку полягає в інтеграції бюджетних компонентів управління соціально - економічними процесами відповідно до визначених державою пріоритетів та з урахуванням необхідності раціонального використання видатків бюджету. Така політика передбачає адаптацію бюджетної системи до змін суспільних відносин, забезпечення високої якості надання публічних послуг за мінімального залучення бюджетних ресурсів і досягнення максимального результату від їх використання. Здійснення зазначених підходів дає змогу підвищити дієвість бюджетного процесу, зміцнити стійкість бюджетної системи, забезпечити обґрунтованість

бюджетного механізму та впорядкувати систему публічних закупівель в умовах обмеженості доходної бази бюджету та значного рівня бюджетного дефіциту. Бюджетна політика є одним із ключових інструментів забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності національної економіки, що зумовлює потребу у подальшому посиленні її системності й послідовності на середньострокову й довгострокову перспективу.

Прийняття управлінських рішень щодо використання бюджетних ресурсів має базуватися на результатах моніторингу та оцінювання ефективності й результативності бюджетних програм, що сприятиме підвищенню стабільності державних фінансів та розвитку суспільних відносин. Циклічність економічних процесів вимагає адаптації бюджетної політики до змін макроекономічного середовища. Підвищення інвестиційної складової національної економіки, збільшення обсягу податкових надходжень, удосконалення податкової системи та ефективне використання податкового потенціалу є необхідними умовами забезпечення соціально - економічного розвитку.

Реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення потребує створення відповідної моделі, що ґрунтується на інтеграції механізмів бюджетного регулювання та адаптивній бюджетній архітектоніці. Середньострокове бюджетне прогнозування має здійснюватися з урахуванням макроекономічних тенденцій та вимоги забезпечення бюджетної рівноваги. Підвищення якості інституційного середовища у сфері бюджетного регулювання сприятиме фінансовій стабільності та результативності структурних перетворень державних фінансів.

Удосконалення фінансової системи, формування сучасних економічних інституцій та впровадження нових підходів до управління державним і комунальним секторами є важливими завданнями, що зумовлені проявами світових фінансових криз, дисбалансами у фінансовій системі та недостатньою ефективністю державного управління в умовах глобалізації. Значну роль у забезпеченні рівноваги фінансової системи, її стійкості до

зовнішніх впливів і стабільності бюджетної системи відіграє державний фінансовий контроль, зокрема внутрішній аудит. Для підвищення обґрунтованості управлінських рішень важливо проводити комплексну оцінку наслідків заходів бюджетно - податкової політики, а вдосконалення прогнозування податкового навантаження потребує аналізу різних сценаріїв його зміни залежно від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів.

Важливим є аналіз чутливості податкових надходжень до змін податкових ставок і динаміки економічного розвитку, а також створення системи моніторингу основних груп платників податків для оцінки динаміки податкових зобов'язань та основних параметрів, що визначають базу оподаткування. Методологічні підходи до оцінки впливу інституційних факторів на економічне зростання мають передбачати системний аналіз ефективності органів державного управління, а також функціонування судової системи як важливого індикатора економічної свободи та захисту прав власності, що формує сприятливі умови для інвестування.

Розроблення бюджетної політики повинно базуватися на оцінці рівня інституційного розвитку та відповідності досягнутих результатів поставленим цілям. Зростає значення бюджетної політики як інструменту державного впливу на економічні й соціальні процеси. Дотримання інституційних принципів бюджетного регулювання є важливою умовою збалансованості державного та місцевих бюджетів. Оптимізація бюджетного процесу сприятиме забезпеченню макроекономічної стабільності та стійкого економічного зростання.

Бюджетна політика дає змогу вирішувати ключові завдання розвитку на різних етапах суспільного поступу, забезпечувати необхідні макроекономічні пропорції та прискорювати економічне зростання. В умовах економічної трансформації важливими завданнями бюджетного регулювання є підвищення ефективності використання бюджетних коштів, їх оптимізація в межах пріоритетних напрямів соціально - економічного розвитку, запровадження середньострокового бюджетного планування як інструменту зміцнення

прозорості й ефективності бюджетного процесу, а також удосконалення механізмів оцінки бюджетних видатків та підвищення відповідальності розпорядників бюджетних ресурсів за якість їх фінансових обґрунтувань.

Бюджетна політика виступає інструментом, що забезпечує належний розподіл і використання фінансових ресурсів держави, визначає підходи до обслуговування боргових зобов'язань, формує механізми зростання доходів, напрями фінансування видатків і пріоритети реформування податкової системи. Водночас податкова політика визначає порядок справляння податків і зборів, спрямовує процес удосконалення податкової системи та забезпечує надходження до бюджетів усіх рівнів. Сукупно бюджетна і податкова політика формують умови функціонування суб'єктів господарювання, впливають на соціальну сферу й визначають загальний стан економічного розвитку, а їх реформування створює можливості для підвищення ефективності бюджетної, податкової, митної, боргової та фінансової систем.

Враховуючи вагомість бюджетної політики, доцільним є аналіз підходів до визначення її сутності та функціонального наповнення, що дозволяє розкрити її вплив на економічні та соціальні процеси. Бюджетна політика визначає напрями використання фінансових ресурсів, формує підхід до наповнення дохідної частини бюджету, удосконалення податкової системи та забезпечення джерел погашення державного боргу, що зумовлює її вплив на рівень життя населення та діяльність суб'єктів господарювання. Ефективність бюджетної політики безпосередньо визначає стан податкової та бюджетної систем держави. Табл. 1.1.

Податкова політика, у свою чергу, формує механізм нарахування та сплати податків і зборів, забезпечує формування дохідної частини бюджетів та визначає напрями розвитку податкової системи, що позначається на економічній активності, інвестиційних умовах та рівні соціальної підтримки окремих груп населення.

Таблиця 1.1.

Визначення поняття «бюджетна політика»

Автор	Визначення поняття бюджетна політика
Дєдушев І. В.	«спрямована діяльність уповноважених осіб щодо формування або регулювання суспільних відносин у сфері формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [1, с. 39].
Мейш А. В., Ільченко О. М.	«активний інструмент економічної та соціальної політики держави» [2, с. 123].
Дем'янишин В.	«розробка основних напрямків використання бюджету відповідно до засад соціально - економічного розвитку суспільства» [3, с. 9].
Проць Н.	«бюджетна політика на місцевому рівні – сукупність цілей і заходів представницьких та виконавчих органів влади щодо формування й використання бюджетних ресурсів, необхідних для виконання власних та делегованих повноважень і забезпечення сталого розвитку територіальних громад» [4, с. 61].
Петричко М. М., Басара М. М.	«сукупність прийомів та методів бюджетного регулювання, які діють як важіль впливу на економічні, соціальні та стратегічні цілі країни та забезпечують цілеспрямовану діяльність держави щодо формування та використання державних фінансових ресурсів» [5, с. 579–580].

Особливістю бюджетно - податкової політики є виконання фіскальної функції, яка проявляється у формуванні доходів бюджету та регулюванні видатків, що закріплено на нормативно - правовому рівні та контролюється через систему фінансового нагляду.

Економічна сутність бюджетної складової економічного зростання полягає у взаємопов'язаній системі бюджетних відносин, що забезпечує гармонізацію процесів формування та використання централізованого фонду фінансових ресурсів держави. Бюджетний механізм, як складна й адаптивна економічна категорія, охоплює форми й методи організації бюджетних відносин та виступає інструментом державного впливу на економічні процеси. Його зміст повніше розкривається через аналіз функціональної структури, адже окремі елементи поза системним зв'язком залишаються фрагментарними та не відображають реальних фінансових процесів.

У сучасних умовах до ключових складових бюджетного механізму доцільно віднести організаційно - інституційну основу, методи бюджетного регулювання, інформаційне та правове забезпечення й бюджетну політику.

Визначення поняття «податкова політика»

Автор	Визначення поняття податкова політика
Скаска О., Могила І. - Л.	«міжнародна податкова політика – це сукупність правил, законів і угод, що визначають оподаткування міжнародної торгівлі та інвестицій. Вона передбачає такі питання, як: оподаткування доходів громадян за кордоном, подвійне оподаткування і співпраця національних податкових органів» [6, с. 91].
Турянський Ю. І.	«складова фінансової політики держави, що виникає з приводу становлення і правового регламентування податків з метою розподілу та перерозподілу частини ВВП і формування централізованих фондів грошових ресурсів шляхом встановлення та зміни елементів податків (податкових ставок, бази оподаткування, податкових пільг, податкових санкцій, суб'єктів, об'єктів оподаткування тощо)» [7, с. 295].
Крисоватий А. І.	«діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів, які виступають знаряддям розподілу та перерозподілу частини валового внутрішнього продукту та формування централізованих фондів грошових ресурсів держави» [8, с. 22].
Міністерство фінансів України	«державна податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави» [9].
Руденко Ю. М.	«явище, яке має потужну суспільну функцію, системи правових, економічних і організаційно - контрольних заходів органів публічної влади щодо встановлення і стягнення податків і податкових платежів із метою формування фінансової бази держави для подальшого виконання покладених на неї завдань і функцій, стимулювання соціально - економічного розвитку, забезпечення національної безпеки, надання суспільних послуг населенню, які виробляються та корегуються на основі взаємодії державної влади та інститутів громадянського суспільства» [10]

Методи бюджетного регулювання охоплюють комплекс економічних і правових інструментів впливу на учасників бюджетних відносин у межах бюджетного процесу. Механізм бюджетного регулювання, у свою чергу, включає методи, інструменти, фінансові технології та правила, за допомогою

яких держава та інші уповноважені інститути впливають на формування й використання фондів фінансових ресурсів, рух капіталів і доходів, а також на поведінку суб'єктів господарювання відповідно до цілей соціально - економічної політики.

Структурно бюджетний механізм охоплює три рівні: на базовому рівні функціонують методи бюджетного регулювання; на другому - бюджетні інструменти, що забезпечують реалізацію цих методів; на третьому - важелі впливу, які стимулюють або обмежують процеси формування та використання бюджетних коштів. До таких важелів належать методи бюджетного прогнозування й планування, визначення податкової бази й ставок, встановлення норм витрат, пільг, рівнів оплати праці, а також інструменти бюджетного контролю - ревізії, аудиту, моніторингу.

З огляду на нормативну природу державного бюджету, бюджетний механізм також виступає системою правових норм, що регулюють бюджетні відносини, бюджетну дисципліну та порядок функціонування бюджетної системи. У період трансформації державних фінансів важливим є вдосконалення інституційних механізмів формування доходів бюджетів усіх рівнів. Бюджет як ключовий інструмент державного регулювання економіки потребує ефективних механізмів формування дохідної частини, які враховують якість податкового адміністрування, рівень податкової культури, довіру до державних інститутів та спроможність контролюючих органів.

Оцінювання ефективності бюджетного механізму базується на кількісних і якісних критеріях: кількісні характеризують обсяги фінансових ресурсів, що формуються та спрямовуються на реалізацію цілей бюджетної політики; якісні визначають характер використання фінансових ресурсів через систему бюджетних інструментів, таких як норми, ставки, тарифи, періодичність і доцільність видатків.

Для підсилення результативності бюджетного регулювання необхідним є покращення прогнозування макроекономічних показників та планування податкових надходжень, підвищення ефективності механізмів стягнення

податкової заборгованості, а також координація бюджетної, податкової та зовнішньоекономічної політики. Важливим є удосконалення системи оцінки галузевих ризиків при формуванні акцизних надходжень, а також розширення фінансових можливостей місцевого самоврядування шляхом посилення бюджетної дисципліни та розширення повноважень у сфері оподаткування.

Бюджетне законодавство визначає межі застосування методів, інструментів і важелів бюджетного механізму, функціонування якого нерозривно пов'язане з економічним та правовим середовищем, включаючи державні правила, норми та інституційні рамки. Таким чином, бюджетний механізм як елемент фінансової системи держави забезпечує впорядкованість, передбачуваність і ефективність процесів бюджетного регулювання, створюючи інституційну основу для стабільного соціально - економічного розвитку країни.

1.2. Організаційно - інституційні засади бюджетної політики соціально - економічного розвитку

Бюджетна політика виступає важливою складовою суспільно - економічних відносин, що реалізується через взаємозалежності та взаємовпливи інституційних компонентів бюджетної системи та економічного середовища у процесі формування бюджету та використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей розвитку суспільства. Використання адаптивного бюджетного механізму, що враховує динамічну збалансованість фінансових і соціально - економічних процесів, основні принципи бюджетної архітекτονіки та стан публічних фінансів, спрямоване на забезпечення відповідності комплексу заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища та застосування ефективних фінансово - бюджетних інструментів економічного розвитку. Інституційне вдосконалення фінансового регулювання покликане підвищити дієвість прийняття рішень у сфері заощаджень, інвестування та мінімізації фінансових ризиків, а

координація діяльності фінансових інститутів сприяє формуванню системи принципів і правил взаємодії та реалізації державної фінансової політики.

Забезпечення стабільності фінансової системи країни потребує підвищення стійкості державних фінансів та належного функціонування грошово - кредитного ринку, одночасного застосування інструментів інфляційного таргетування та встановлення інституційних обмежень при формуванні бюджетних показників. Доцільним є удосконалення стрес - тестування банків, оновлення вимог до достатності банківського капіталу, оцінки ризику ліквідності та системи моніторингу за системними банківськими установами. Планування державного боргу має узгоджуватися з фінансово - економічними пріоритетами та кон'юктурою ринку боргових зобов'язань, включати моніторинг зовнішніх запозичень корпоративного сектору та механізм надання державних гарантій. Середньострокова політика передбачає обмеження бюджетного дефіциту з урахуванням видатків на обслуговування державного боргу та підвищення ефективності управління державним боргом через довгострокове планування боргової політики.

Бюджет, як економічна категорія, відображає цілеспрямовані державні впливи на суспільне відтворення. [11] Формування бюджетної політики має базуватися на фіскальних обмеженнях, що враховують частку перерозподілу ВВП через бюджетну систему, рівень державного та місцевого боргу, дефіцит бюджету, видаткові зобов'язання та потребу в їх оптимізації. Бюджет є адаптивним інструментом регулювання економіки, що дозволяє здійснювати заходи відповідно до змін економічного середовища та соціально - економічних пріоритетів країни. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється й адаптується до стратегічних завдань розвитку.

Економічна сутність бюджетної політики полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, що визначає оптимальні співвідношення між елементами бюджетної системи для впливу на економічне зростання. Історично формування інституту бюджету відбувалося через дослідження

взаємодії ринку і держави та розподіл сфер економічних відносин із метою забезпечення суспільної ефективності. Податки та бюджет виступають ключовими важелями фінансово - бюджетного регулювання, а методологічні підходи до формування бюджетної стратегії визначають перспективи розвитку бюджетної системи. Сучасні бюджетні відносини впливають на соціально - економічні та політичні процеси, зокрема під впливом глобалізаційних процесів відбувається уніфікація національних принципів функціонування бюджетної системи та посилення стимулюючої ролі бюджету.

Бюджетні інститути - це сукупність суб'єктів бюджетних відносин, що діють на основі формальних і неформальних правил та норм. Вплив формальних принципів залежить від підпорядкування учасників бюджетних відносин та контролю за їх виконанням, а ефективність неформальних принципів визначається сумісністю цілей та очікуваних результатів. Розвиток бюджетних інститутів формує інституційне середовище бюджетної політики.

Бюджетна політика забезпечує макроекономічну стабільність, яка є передумовою стійкого економічного розвитку. Послідовність і обґрунтованість управлінських рішень сприяє підвищенню зайнятості, активізації бізнесу та розвитку людського капіталу. В умовах економічної рецесії та уповільнення ВВП реалізуються заходи бюджетної консолідації, спрямовані на зниження дефіциту та боргового навантаження. Особлива увага приділяється ефективності видатків, якості надання суспільних послуг та упорядкуванню бюджетних асигнувань. Інститут бюджетної політики відіграє ключову роль у впровадженні змін у системі фінансово - бюджетного регулювання, підвищенні взаємозв'язку бюджетного регулювання з циклічністю економічного розвитку та стимулюванні конкурентоспроможності національної економіки.

Сучасна державна фінансова політика спрямована на реалізацію функцій соціального захисту, оптимізацію видатків соціальної сфери, підвищення обсягів інвестицій, розвиток високотехнологічного виробництва та інноваційних продуктів, а також спрямування ресурсів на розвиток

людського капіталу. Такий підхід забезпечує ефективне використання фінансових ресурсів та сприяє сталому економічному зростанню країни.

Розвиток інституційних засад формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та пріоритетів бюджетних видатків безпосередньо пов'язані з трансформаційними процесами економіки країни. Забезпечення сталого суспільного розвитку та ефективного виконання державою своїх функцій у умовах економічних змін зумовило необхідність створення науково обґрунтованих методів планування видаткової складової бюджету. Визначення місця та ролі бюджетної політики, оцінка ефективності використання бюджетних коштів виступають передумовою дієвого економічного розвитку. Формування основ бюджетної політики у сфері видатків із врахуванням пріоритетів економічної та соціальної стратегії розвитку сприяє зміцненню інституційних засад бюджетного регулювання.

Реалізація завдань бюджетної політики впливає на рівень та умови виконання державних функцій, фінансову та соціальну збалансованість, а також сприяє еволюційним змінам у ключових сферах економіки. При розробці заходів державного фінансового регулювання доцільним є врахування сукупності принципів, що забезпечують узгодження інтересів учасників фінансових відносин, зокрема принципів пріоритетності, системності, збалансованості, інституційної визначеності, ефективності та наукової обґрунтованості. Підвищення функціональної адаптивності фінансового регулювання до структурних змін економіки та інституційного середовища є необхідною умовою реалізації стратегічних пріоритетів соціально - економічного розвитку.

Рівень податкового навантаження визначає суспільний вибір щодо частки ВВП, що перерозподіляється через державні фінанси, а структура податкової бази і ставки податків виступають інструментами його реалізації. Органи державного управління, використовуючи ці важелі, забезпечують відповідний рівень надання суспільних послуг. Структура бюджетних видатків повинна сприяти модернізації економіки та підвищенню

ефективності продуктивних видатків, зокрема на транспортну, енергетичну та комунікаційну інфраструктуру, освіту, науку, охорону здоров'я, розвиток людського капіталу. Основним завданням фінансового забезпечення економічного зростання є створення сприятливих умов для розвитку високотехнологічного виробництва та стимулювання внутрішнього попиту.

Динамічність фінансових перетворень передбачає інтеграцію інструментів бюджетно - податкового та грошово - кредитного регулювання. Вдосконалення методології формування державної фінансової політики підвищує дієвість регуляторних механізмів у розвитку економіки. Досвід функціонування бюджетних інститутів демонструє як підвищення їх ефективності, так і потребу у розвитку інституційного середовища для формування оптимальної бюджетної архітектури.

Стратегічні завдання сучасної бюджетної політики включають забезпечення макроекономічної стабільності, структурної перебудови економіки, узгодженості фінансової політики, удосконалення інструментів прогнозування та планування бюджету, підвищення точності прогнозних розрахунків, раціональне формування податкових надходжень на основі принципів фіскальної достатності та соціальної справедливості, а також ефективне управління державним боргом. Реалізація цих завдань забезпечує комплексний розвиток територій та країни в цілому, сприяє відновленню економічного зростання та соціальної стабільності.

До пріоритетів бюджетної політики належать удосконалення механізму формування державних цільових та бюджетних програм із впровадженням оцінки ефективності на стадії планування, підвищення фінансової самостійності місцевого самоврядування, стимулювання інвестицій у реальний сектор економіки та підтримка економічної активності. У сучасних умовах важливим є застосування збалансованого підходу до формування державного та місцевих бюджетів, зниження дефіциту та боргового навантаження, розвиток системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування, інтеграція інструментів державної фінансової

політики для забезпечення соціального розвитку та макроекономічної стабільності.

Інституційна архітектоніка бюджетної системи визначає оптимальні співвідношення доходів та видатків, обсяг державного боргу, структуру джерел фінансування дефіциту, рівень централізації та міжбюджетні коефіцієнти. Вона передбачає постійне вдосконалення інститутів бюджету відповідно до змін економічного та інституційного середовища, забезпечує адаптивність бюджетного механізму до економічної циклічності, узгодження цілей бюджетних програм із пріоритетами розвитку країни та ефективне використання державних фінансових ресурсів. Впровадження середньострокового індикативного планування, застосування принципів архітектоніки та системного підходу до управління бюджетом сприяє підвищенню дієвості бюджетної політики як інструменту соціально - економічного розвитку.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Особливості бюджетної політики за доходами в Україні

Значення бюджетного управління суспільним розвитком проявляється через структурно - функціональну модель, що базується на взаємозв'язках бюджетних елементів та інституційному поєднанні доходів, видатків, боргової політики та міжбюджетних відносин із використанням інструментів макроекономічної стабільності. Застосування цієї моделі підвищує ефективність управління бюджетними ресурсами та формує стимули для довгострокової збалансованості бюджетної системи. Метою бюджетного регулювання є згладжування циклічних коливань економіки, зростання реального ВВП та національного доходу, підтримка помірної інфляції та повної зайнятості населення. В умовах рецесії та уповільнення світового економічного зростання бюджетна політика країн із трансформаційною економікою спрямована на стимулювання внутрішнього попиту, зниження структурного дефіциту та державного боргу, оптимізацію видатків, підвищення фіскальної ефективності та посилення планування і прогнозування бюджету. Бюджетне управління є ефективним інструментом макроекономічної стабілізації та активізації економічного розвитку, забезпечує раціональний розподіл бюджетних ресурсів у відповідності зі стратегічними цілями стійкого зростання економіки та підвищення життєвого рівня населення. Важливим є встановлення оптимальних структурних пропорцій економіки, удосконалення соціальної політики та формування сучасних фінансових інститутів. Розвиток інституційних засад бюджетної політики визначає обсяги первинного розподілу ВВП, впливає на структуру заощаджень та динаміку боргових зобов'язань, виступає засобом реалізації внутрішнього потенціалу економічного зростання. Бюджетна стратегія

забезпечує довгострокову збалансованість та стабільність фінансово - економічної системи, створює умови для сталого економічного зростання, модернізації економіки і соціальної сфери, підвищення якості життя населення та досягнення соціально - економічних цілей країни. Пріоритетними завданнями бюджетної сфери є підвищення ефективності бюджетної політики, впровадження стимулюючих заходів для активізації економічної діяльності та узгодження фіскальної та економічної політики. Реалізація бюджетної стратегії передбачає середньострокове планування, прозоре формування бюджетів, контроль за ефективністю використання коштів, зниження дефіциту та боргового навантаження, підвищення фіскальної ефективності податкової системи та раціональне планування видатків. Довгострокова збалансованість бюджету визначається співвідношенням дохідної та видаткової частин, рівнем заборгованості, податковим навантаженням, фінансуванням дефіциту та державного боргу і впливає на запас стійкості бюджетної системи. Розробка засад перерозподілу ВВП через бюджет, визначення пріоритетів використання коштів та реалізація заходів для економічного зростання є важливими для досягнення стратегічних цілей розвитку суспільства. Середньострокове бюджетне планування забезпечує визначення стратегічних цілей, прозорість виконання соціально - економічних завдань, реалістичні прогнози доходів, пріоритети видатків та своєчасне корегування політики, а також підвищує фінансовий контроль та відповідальність розпорядників коштів. Оцінка ефективності бюджетної політики базується на показниках виконання доходів і видатків, дефіциту та державного боргу, зростанні ВВП, рівні споживання та зайнятості, фонді оплати праці. Використання макроекономічних показників є важливим для взаємозв'язку бюджетної політики із загальним станом економіки. Розвиток інституційних засад бюджетного процесу передбачає удосконалення прогнозних показників, управління державним боргом, оптимізацію кількості розпорядників коштів, підвищення прозорості, планування видатків та ефективності їх використання. Бюджетна політика є інструментом державного регулювання економічних та соціальних відносин,

забезпечує рівновагу та вплив на соціально - економічні процеси, а бюджетний механізм, особливо в умовах трансформаційної економіки та рецесії, сприяє стабілізації та підтримці соціальних стандартів. Подальший розвиток планування та виконання бюджетів із застосуванням програмно - цільового методу потребує середньострокового планування, орієнтації на кінцеві результати та підвищення ефективності використання коштів. Основні завдання бюджетного регулювання включають оптимізацію кількості програм, складання планів діяльності розпорядниками коштів, підвищення якості паспортів програм та інтегральної оцінки їх виконання, підготовку бюджетних запитів та моніторинг результативності. Бюджет є ключовим інструментом державного регулювання соціально - економічних процесів, оскільки визначає напрями формування та використання коштів для вирішення актуальних завдань суспільства. Його ефективність залежить від розвитку економіки, умов виробництва та рівня економічних відносин. Бюджетна політика адаптується до внутрішніх і зовнішніх змін економічного середовища, а інституційний підхід розглядає її як динамічну систему, що постійно вдосконалюється. Економічна сутність бюджетної політики полягає у використанні архітекτονіки бюджету для впливу на економічне зростання, а рівень збалансованості політики впливає на темпи розвитку та інтегрований показник запасу стійкості бюджетної системи. Запровадження методології розрахунку цього показника має враховувати заборгованість, податкове навантаження, виконання доходів і видатків та державний борг. Для підвищення впливу бюджету на розвиток суспільства необхідно забезпечити збалансованість і прозорість, ефективність витрачання коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, якісне виконання бюджетів і фінансовий контроль. Важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економіки, що підвищує керованість процесу, а ефективність бюджетної політики залежить від виваженості та своєчасності рішень. Державне регулювання економічної та соціальної політики реалізується через бюджетний механізм, який перерозподіляє ВВП і впливає на розвиток держави

та територіальних одиниць, а прогнозування доходів і видатків є ключовим елементом забезпечення сталого економічного зростання.

Дослідження динаміки доходів дозволяє оцінити здатність держави фінансувати свої основні функції в умовах економічної нестабільності. Аналіз змін основних джерел доходів під впливом внутрішніх і зовнішніх кризових факторів дає змогу визначити стійкість бюджету до шоків і потенціал залучення додаткових фінансових ресурсів. Динаміка доходів Державного бюджету України представлена в таблиці 2. 1.

Таблиця 2.1.

Динаміка доходів держбюджету за 2018 - 2024 роки [12;13]

Рік	млрд. грн.	Відносний темп росту%	У % до ВВП
2018	928,1	-	26,07
2019	998,3	7	25,12
2020	1 076,0	7,79	25,67
2021	1 296,9	20,52	23,75
2022	1 787,7	37,83	34,44
2023	2 671,2	49,49	40,9
2024	3 122,7	13,7	39,6

Як свідчать дані таблиці темпи зростання в останні роки знижуються, тоді як частка у ВВП невинно зростає.

Протягом досліджуваного періоду доходи Державного бюджету України демонстрували стабільне зростання, починаючи з 998,3 млрд грн у 2019 році та досягнувши 3,03 трлн грн у 2024 році. У 2020 році спостерігався найнижчий приріст на рівні 7,79%, що пояснюється економічними обмеженнями, спричиненими пандемією. У 2021 році приріст доходів склав 20,52%, що відображає активізацію економічної діяльності після пандемії та інфляційне зростання цін. У 2022 році доходи зросли на 37,83%, що було обумовлено фінансовою підтримкою під час війни. Найбільший приріст доходів спостерігався у 2023 році – 49,49%, що пов’язано із збільшенням податкових та неподаткових надходжень та підтримкою міжнародних донорів

у контексті воєнних дій. Основними чинниками змін у бюджетних доходах протягом цього періоду були зовнішні кризи, пандемія та військові дії 2022–2023 років, при цьому високі темпи зростання доходів у 2022–2023 роках передусім забезпечила зовнішня фінансова підтримка, що підвищила фінансову стійкість держави під час війни. Динаміка доходів за складовими наведена в таблиці 2.2

Аналіз структури доходів дозволяє визначити основні джерела формування бюджету та виявити непостійні джерела, що важливо в умовах економічної нестабільності. У 2019 році податкові надходження складали 80,12% загальних доходів, проте цей показник поступово знижувався до 45,04% у 2023 році, що пояснюється економічними труднощами в умовах війни. Внаслідок цього відбулися внутрішньоструктурні зміни: частка неподаткових надходжень зросла з 18,70% у 2019 році до 37,11% у 2023 році, а доходи від органів державного управління збільшувалися, хоча залишалися на низькому рівні – досягли 1,61% у 2023 році. Доходи від операцій з капіталом протягом усього періоду відігравали незначну роль у формуванні бюджету.

Оскільки податкові надходження становлять основну частину доходів бюджетів, принципове значення має структура податкової системи держави, яка відповідно до Податкового кодексу України[14] включає загальнодержавні та місцеві податки і збори; саме вони забезпечують формування податкових доходів як на державному, так і на місцевому рівнях. Аналіз структури доходів бюджету та динаміки податкових надходжень у 2019–2024 рр. та за період січень–жовтень 2024 р. свідчить про значне зростання доходів у 2023 р. порівняно з 2022 р., зокрема доходів Зведеного бюджету - на 41%, податкових надходжень - на 22%, при істотному збільшенні неподаткових надходжень. При цьому у структурі податкових надходжень найбільшими темпами зросли акцизний податок, ПДВ, податок на прибуток підприємств та ввізне мито, тоді як рентні платежі продемонстрували спад.

**Динаміка доходів Державного бюджету України в розрізі складових
за 2019 - 2024 рр., млн. грн[12;13]**

Складові	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Податкові надходження	799776	851116	1107091	949764	1203544	1647189
Неподаткові надходження	186684	212947	175358	346328	991602	974399
Доходи від операцій з капіталом	183	79	329	611	100	184
Від органів державного управління	8725	10658	12576	9466	42915	26522
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1140	1030	1290	481091	433405	473945
Цільові фонди	1771	187	209	136	432	474
Разом доходи Державного бюджету	998279	1076017	1296853	1787396	2671998	3122713

Протягом досліджуваного періоду спостерігалось постійне зростання податкових надходжень, за винятком 2022 року, коли вони скоротилися внаслідок шоку, викликаного початком військової агресії. У 2023 році обсяги податкових надходжень знову зросли. Важливою зміною у структурі бюджетних доходів стало скорочення надходжень від операцій з капіталом, що свідчить про обмеження інвестиційної активності держави. Намагання уряду залучити додаткові кошти в умовах війни призвело до значного зростання доходів від органів влади інших рівнів – з 8 725 млн грн у 2019 році до 42 915 млн грн у 2023 році, що відображає певне посилення процесів

фіскальної централізації. Найбільший вплив на формування бюджетних доходів мала міжнародна допомога, обсяг якої збільшився з 1 140 млн грн у 2019 році до 433 405 млн грн у 2023 році.

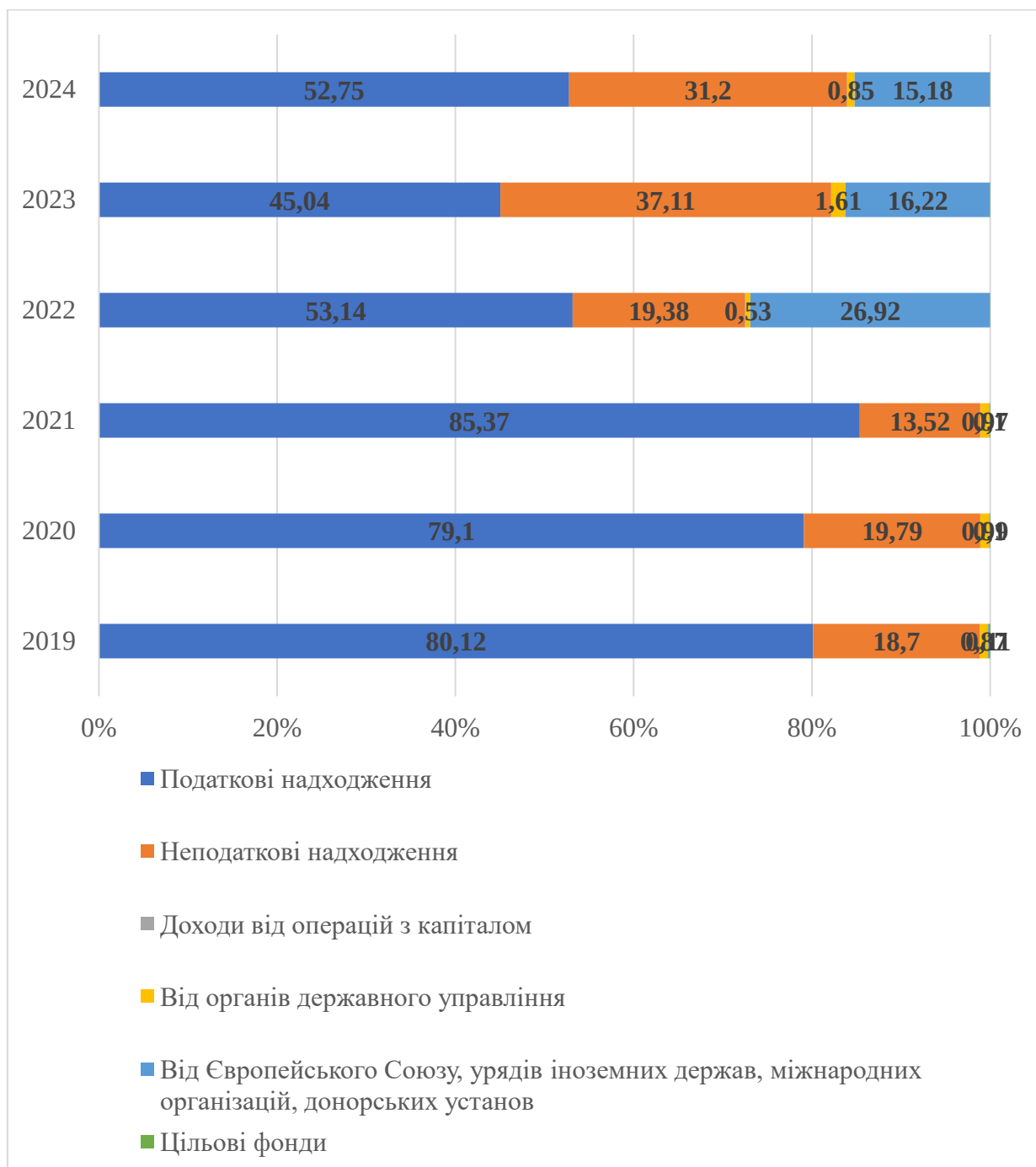

Рис. 2.1. Структура доходів Державного бюджету України за 2019 - 2024 рр., % [12;13]

Крім того частка ключових податків у загальному обсязі доходів зведеного бюджету та у ВВП мала за окремим податками тенденцію до зростання.

Таблиця 2.3.

**Частка основних податків у загальному обсязі доходів
зведеного бюджету України та ВВП, % [12;13;14-19]**

Показники	2018 - 2019	2019 - 2020	2020 - 2021	2021 - 2022	2022 - 2023	2023 - 2024	2024 - 2025
Податок на додану вартість							
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	31	32	33	34	35	36	37
<i>частка у ВВП, %</i>	9	9,5	10	10,5	11	12	12,5
Податок на доходи фізичних осіб							
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	18	18,5	19	19,5	20	20	21
<i>частка у ВВП, %</i>	5,5	5,8	6	6,2	6,5	6,8	7
Податок на прибуток підприємств							
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	14	13,5	13	12,5	12	11,5	11
<i>частка у ВВП, %</i>	4,0	3,8	3,5	3,3	3,2	3,0	2,8
Акцизний податок	5	5	5	5	5	5	5
<i>частка у доходах зведеного бюджету, %</i>	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
<i>частка у ВВП, %</i>	31	32	33	34	35	36	37

Серед усіх джерел найбільш значним є зростання частки міжнародної допомоги: з 0,11% у 2019 році до 16,22% у 2023 році, що підкреслює роль міжнародної підтримки у воєнний час, яка забезпечила стабільність дохідної

бази бюджету. Загалом структура доходів Державного бюджету України зазнала значних змін за рахунок міжнародної допомоги та неподаткових надходжень, а також зниження частки податкових доходів, що відображає нові реалії фінансової політики України в умовах війни.

Підсумовуючи є сенс зазначити, що закладений на 2025 рік розмір загальних доходів Держбюджету є більшим на 415 680 701,1 тис. грн, ніж поточний показник загальних доходів Держбюджету на 2024 рік, та більшим на 910 692 891,9 тис. грн, ніж фінальний показник загальних доходів Держбюджету на 2023 рік. У той же час, як і протягом кожного з цих років, загальні доходи Держбюджету на 2025 рік є значно меншими від передбачених ним загальних видатків.

2.2. Аналіз бюджетної політики за видатками в Україні

Дослідження динаміки видатків дає змогу оцінити, як уряд реагує на кризові ситуації шляхом зміни пріоритетів у фінансуванні різних секторів. Це дозволяє виявити, чи підтримуються соціальні й економічні програми в умовах нестабільності. Динаміка видатків Державного бюджету України наведена в табл.3.

Таблиця 2.4.

Видатки державного бюджету України за 2018 - 2024 рр. [12;13]

Рік	Видатки			Кредитування	
	млрд. грн.	Відносний темп росту%	у % до ВВП	млрд. грн.	у % до ВВП
2018	985,8	-	35,13	1 514,3	0,05
2019	1 072,9	20	34,47	3 437,0	0,11
2020	1 288,0	20,5	38,04	5 096,1	0,15
2021	1 490,3	15,7	33,78	4 531,4	0,10
2022	2 705,4	81,54	58,63	- 3 326,0	- 0,07
2023	4 014,4	48,38	67,93	- 9 309,5	- 0,16
2024	4 486,7	11,8	64,55	- 5 469,3	- 0,08

*Попередні дані

Загальний обсяг видатків зростає щорічно: у 2019 році він становив 1,07 трлн. грн і досяг 4,01 трлн. грн у 2023 році. Проте темпи приросту були нерівномірними, а в 2020 і 2021 роках – відносно помірними, що пояснюється антикризовими заходами після пандемії COVID - 19 та загальним зростанням соціальних видатків. Найбільший приріст видатків спостерігався у 2022 році, коли вони збільшилися на 1,22 трлн грн, або 81,54%. Це зростання зумовлено необхідністю фінансування військових потреб та соціальної підтримки під час війни. У 2023 році видатки також зросли значно - на 48,38%, або на 1,31 трлн грн. Це свідчить про здатність уряду фінансувати державні функції в умовах війни. Загалом найбільш вагомими зміни у видатках відбулися саме в роки війни, що свідчить про перебудову бюджетної політики держави на підтримку оборони та стабілізацію соціально-економічної ситуації. Динаміка видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією наведена в табл.2.5.

Показники бюджету свідчать, що протягом досліджуваного періоду уряд забезпечував зростання практично всіх категорій бюджетних видатків, хоча фінансування різних їх видів зростало нерівномірно. Найбільший обсяг видатків спрямовувався на оборону, який збільшився з 106 628 млн грн у 2019 році до 2 097 620 млн грн у 2023 році, що в 19,7 разів, і зумовлено необхідністю фінансування військових дій та зміцнення обороноздатності країни. Це також позначилося на зростанні видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу до 574 615 млн грн, що в 4 рази більше, ніж у 2019 році. Видатки на загальнодержавні функції за період 2019–2023 років зросли в 1,8 разів, що свідчить про збільшення адміністративних та управлінських витрат держави.

Наслідки війни призвели до потреби відновлення житлово - комунального господарства та підвищення фінансування охорони здоров'я. Видатки на ЖКГ за цей період зросли зі 108 млн грн до 8 369 млн грн (в 77,5 разів), що демонструє зростання ролі Державного бюджету у вирішенні питань, традиційно закріплених за місцевою владою.

Таблиця 2.5

Динаміка видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією за 2019 - 2024 рр., млн. грн[12;13]

	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Загальнодержавні функції	168207	163849	206643	201999	296139	374306
Оборона	106628	120374	127527	1142872	2097620	2304475
Громадський порядок, безпека та судова влада	140151	157673	174410	443323	574615	692659
Економічна діяльність	72365	168889	180990	95368	134308	163134
Охорона навколишнього природного середовища	6316	6637	8200	4714	5203	9515
Житлово - комунальне господарство	108	89	165	529	8369	7540
Охорона здоров'я	38561	124925	170505	184268	179258	201445
Духовний та фізичний розвиток	9967	9827	15970	11052	11818	16203
Освіта	51658	52857	63837	58508	60452	64738
Соціальний захист та соціальне забезпечення	218629	322720	339279	425987	469251	464734
Міжбюджетні трансферти	260302	160177	202733	136803	177385	187932
Разом видатки Державного бюджету	1072892	1288017	1490259	2705423	4014418	4486682

Видатки на охорону здоров'я збільшились у 4,6 разів і досягли 179 258 млн грн. У той же час зміни видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення були відносно незначними – з 218 629 млн грн у 2019 році до 469 251 млн грн у 2023 році, тобто вдвічі.

Найменші зміни спостерігались у видатках на охорону навколишнього середовища, освіту, духовний і фізичний розвиток, а також на міжбюджетні трансферти, де простежується тенденція до зниження, що свідчить про скорочення підтримки місцевих бюджетів.

Аналіз функціональної структури видатків дозволяє визначити пріоритети уряду в кризовий період та оцінити ефективність державної підтримки секторів, що сприяють економічному відновленню. Структура видатків Державного бюджету за функціональною класифікацією наведена на рис. 2.2

Рис. 2.2 Структура видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією за 2019, 2024 рр., %

Джерело: систематизовано на основі [12]

Дані свідчать про суттєві структурні зміни у видатковій частині Державного бюджету України, зумовлені наслідками пандемії та заходами з їх подолання, а також війною. У 2019 році ключовими пріоритетами держави були підтримка місцевого розвитку через міжбюджетні трансферти (24,26 %) та соціальний захист і соціальне забезпечення (20,38 %). У 2023 році домінували видатки на оборону, які становили 52,25 % від загального обсягу бюджету, кардинально змінюючи його структуру.

Основні структурні зміни за досліджуваний період включають зростання частки видатків на оборону, охорону здоров'я, житлово - комунальне господарство, громадський порядок, безпеку та судову владу, а

також скорочення частки видатків на міжбюджетні трансфери, соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту, духовний і фізичний розвиток, економічну діяльність, загальнодержавні функції та охорону навколишнього середовища. У 2023 році профіль видаткової частини бюджету суттєво відрізнявся від 2019 року, що позначилося на пріоритетності окремих категорій видатків. Таблиця 2.6

Таблиця 2.6

Профіль видатків Державного бюджету України за їх пріоритетністю за 2019, 2024 рр., % [12;20-25]

2019		2024	
Категорія видатків, топ - 5	Частка у бюджетних видатках	Категорії видатків, топ - 5	Частка у бюджетних видатках
Міжбюджетні трансфери	24,26	Оборона	51,35
Соціальний захист і соціальне забезпечення	20,38	Громадський порядок, безпека, судова влада	15,44
Загальнодержавні функції	15,68	Соціальний захист і соціальне забезпечення	10,36
Громадський порядок, безпека, судова влада	13,06	Загальнодержавні функції	8,3
Оборона	9,94	Охорона здоров'я	4,49
		Міжбюджетні трансфери	4,42

У сфері видатків у 2020–2023 рр. простежується стійка тенденція до збільшення фінансування за ключовими напрямками, що найбільшою мірою зумовлено потребами оборонного сектору, боргового обслуговування, економічної діяльності та житлово - комунальної сфери.

Не менш важливим залишається фінансування соціального захисту загалом по державі. Таблиця 2.7

Однак за січень–жовтень 2024 р. зафіксоване скорочення видатків на 17,9%, що відображає реакцію бюджетної системи на зміну зовнішніх і внутрішніх умов. Аналіз показників кредитування демонструє їхню нестабільність, зокрема суттєве скорочення надання кредитів у 2023 р. та

протягом 2024 р., а також зменшення обсягів фінансування, що зумовлено змінністю бюджетних можливостей держави.

Таблиця 2.7.

**Видатки зведеного бюджету України на соціальну сферу у 2021 -
2024 роках, млрд. грн. [12]**

видатки	2021	2022	2023	2024	2025*	план відхилення показників 2024 р. від 2021 р.
Освіта	74,9	70,9	85,4	95,5	79,2	20,6
Частка у видатках, %	12,8	10,4	10,1	9,6	11,6	- 3,2
Охорона здоров'я	57,9	56,9	75,2	87	79	29,1
Частка у видатках, %	10,0	8,4	8,9	8,8	8,9	- 1,2
Соціальний захист та пенсійне забезпечення	105,3	151,3	144,4	150,1	134,1	44,8
Частка у видатках, %	18,1	22,2	17,1	15,4	14,4	- 2,7
духовний і фізичний розвиток	0,7	0,8	1,1	1,1	1,1	0,44
Частка у видатках, %	2,2	1,8	2,2	2,1	2,0	- 0,1
Всього соціальні видатки	238,8	279,9	306,1	337,7	318,9	94,9
Частка у видатках, %	46,1	46	39	36	32	- 10,1
Загальна сума видатків Зведеного бюджету	516.9	607.9	771.2	917.8	811.9	400,8

*січень-жовтень 2025 р

Загальна сума видатків за бюджетними програмами Міністерства соціальної політики України (далі - Мінсоцполітики) в 2025 році складає (Табл.2.8): Міністерство соціальної політики України (код 2500000) - 421 351 119,0 тис. грн, що включає як видатки загального фонду (419 879 015,1 тис. грн), так і видатки спеціального фонду (1 472 103,9 тис. грн.) державного бюджету. Міністерство соціальної політики України (загальнодержавні видатки та кредитування) (код 2510000) - 845 054,8 тис. грн (видатки загального фонду).

Тож, у Державному бюджеті на 2025 рік спостерігається зменшення видатків за бюджетними програмами Мінсоцполітики у порівнянні з попередніми роками. Однак розглянемо деякі з бюджетних програм Мінсоцполітики більш детально.

Бюджетні програми Мінсоцполітики (тис. грн) [26]

Бюджетна програма	2023 рік	2024 рік	2025 рік
Міністерство соціальної політики України (код 2500000)	463 411 919,3	461 704 798,3	421 351 119,0
Міністерство соціальної політики України (загальнодержавні видатки та кредитування) (код 2510000)	185 410,9	775 559,7	845 054,8

Наприклад, відповідно до бюджетної політики 2025 року передбачене фінансування соціальних функцій. На соціальний захист дітей та сім'ї у Держбюджеті на 2025 рік передбачено 27 439 170, 7 тис. грн, що перевищує поточний показник 2024 року на 2 111 715,7 тис. грн.

Однак у порівнянні з розміром видатків, закладених на цю програму станом на початок 2024 року (до внесення наступних змін до Держбюджету - 2024), що становив 27 640 814,7 тис. грн, у 2025 року видатки на неї зазнають незначного зменшення - на 201 644 тис. грн. Складовою частиною бюджетної програми “Соціальний захист дітей та сім'ї” є видатки на відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною “муніципальна няня”.

Відповідно до Пояснювальної записки на той момент ще проєкту Закону, в 2025 році видатки на відшкодування вартості послуги з догляду за 6 тисячами дітей “муніципальна няня” родинам, які виховують дітей з числа ВПО, дітей, які потребують додаткового догляду, дітей, у кого один з батьків має інвалідність I чи II групи, а також дітей, які проживають там, де неможливо забезпечити функціонування закладів дошкільної освіти, збільшено до 576 млн грн.

На соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини, у Державному бюджеті на 2025 рік передбачено на 6 906 981,8 тис.

грн менше, ніж у 2024 році. Таким чином, вже третій рік поспіль спостерігається зниження рівня видатків за цією програмою. Так само, третій рік поспіль державні витрати на надання допомоги на проживання ВПО закладаються саме в цю бюджетну програму.

Таблиця 2.9

Динаміка фінансування бюджетних програм Мінсоцполітики за окремими програмами в період 2023 - 2025 рр, тис. грн [26]

Бюджетні програми	2023	2024	2025
Розвиток системи соціальних послуг	-	1 131 065,3	1 583 185,9
Соціальний захист дітей та сім'ї	26 854 407,5	25 327 455,0	27 439 170,7
Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини	102 671 897,4	88 708 333,5	81 801 351,7
Підтримка малозабезпечених сімей	53 450 387,52	17 871 969,4	19 709 690,7
Фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду	273 667 116,3	271 859 374,5	236 926 235,3
Виплата житлових субсидій та пільг громадянам на оплату житлово - комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу	-	45 908 274,7	42 320 689,6
Соціальний захист осіб з інвалідністю	3 558 667,8	6 703 106,7	7 025 945,8
Забезпечення діяльності Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю	144 647,4	201 026,1	201 005,2
Модернізація системи соціальної підтримки населення України	963 445,5	1 267 502,4	1 151 089,7

Видатки за цією програмою спочатку (у першій редакції підготовленого Урядом проєкту Закону) було передбачено в розмірі 80 801,4 млн грн, за рахунок коштів зазначеної бюджетної програми передбачено здійснити виплати:

- отримувачам державної соціальної допомоги, особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю – 470,4 тис. осіб;
- особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю – 220,3 тис. осіб;
- особам, які проживають разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії

медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею (щомісячна грошова допомога) – 64,4 тис. осіб;

- отримувачам соціальних стипендій – 50,2 тис. осіб;
- ВПО – 1,8 млн осіб.

До другого читання проєкту Держбюджету на 2025 рік розмір видатків за цією бюджетною програмою було збільшено, що дозволить здійснити відповідні виплати більшій кількості осіб. У той же час, станом на 01 грудня 2024 року, в Україні було зареєстровано 4 639 883 ВПО. Тож, навіть зважаючи на те, що значна кількість з них самостійно докладає зусиль до забезпечення власного проживання, кількість ВПО, яким планувалося здійснити виплати, є достатньо обмеженою.

З огляду на зазначене, вбачається необхідним збільшення видатків на виплати допомоги на проживання ВПО з метою забезпечення для них належного доступу до наданих державою гарантій та створення умов для їх сталої інтеграції та економічної самостійності.

Наприклад, за бюджетною програмою “Соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини” було передбачено здійснення видатків, зокрема за такими напрямками використання:

- Виплата допомоги на проживання ВПО - на 2025 рік заплановано 48 509 885,6 тис. грн (порівняно з затвердженими на 2024 рік 57 647 303,2 тис. грн);

- Виплата державної соціальної допомоги на догляд (крім державної соціальної допомоги на догляд особам, зазначеним у пунктах 1 - 3 частини першої статті 7 Закону України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю) - на 2025 рік заплановано 530 511,0 тис. грн (порівняно з затвердженими на 2024 рік 511 890,6 тис. грн);

- Виплата державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю - на 2025 рік заплановано 6 241 814,3 тис. грн (порівняно з затвердженими на 2024 рік 5 469 221,4 тис. грн);

- Виплата щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею - на 2025 рік заплановано 2 255 048,2 тис. грн (порівняно з затвердженими на 2024 рік 2 013 782,7 тис. грн);

- Виплата державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю - на 2025 рік заплановано 19 461 809,1 тис. грн (порівняно з затвердженими на 2024 рік 19 355 199,5 тис. грн);

- Виплата одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми - на 2025 рік заплановано 1 807,5 тис. грн (без змін у порівнянні з 2024 роком);

- Виплата соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти - на 2025 рік заплановано 1 116 272,5 тис. грн (порівняно з затвердженими на 2024 рік 1 053 999,2 тис. грн);

- Виплати доплат, компенсацій, допомоги та пільг певних видів громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи - на 2025 рік заплановано 2 145 326,3 тис. грн (без змін у порівнянні з 2024 роком).

У той же час, з огляду на збільшення загальної суми видатків за цією бюджетною програмою в остаточній редакції Закону, наведений вище запланований розподіл коштів на 2025 рік може зазнати коригувань.____

Видатки Держбюджету на підтримку малозабезпечених сімей у 2025 році більші на 1 837 721,3 тис. грн, ніж такі видатки, передбачені поточною редакцією Державного бюджету на 2024 рік.

Так само, як і у 2024 році, видатки на виплату житлових субсидій та пільг громадянам на оплату житлово - комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу, в 2025 році будуть виокремлені в окрему бюджетну програму. У 2023 році Державний бюджет не містив такої програми. Натомість витрати на надання пільг та субсидій були передбачені у складі бюджетної програми “Підтримка малозабезпечених сімей”.

В 2025 році видатки за цією програмою на 3 587 585,1 тис. грн менше, ніж у 2024 році.

Видатки Держбюджету у 2025 році на соціальний захист осіб з інвалідністю зросли на 322 839,1 тис. грн у порівнянні із 2024 роком. При цьому, у загальному фонді Державного бюджету на 2025 рік за цією програмою видатки споживання в розмірі 6 706 647,5 тис. грн, а в спеціальному фонді - 44 854,8 тис. грн видатків розвитку та 274 443,5 тис. грн видатків споживання (з яких чітко виділено 119 926,3 тис. грн - на оплату праці та 21 027,2 тис. грн - на комунальні послуги та енергоносії).

При цьому видатки на соціальний захист осіб з інвалідністю враховано у повній потребі, заявленій Мінсоцполітики, у обсязі 6 706,6 млн. грн. Із зазначеного обсягу видатків на забезпечення протезно - ортопедичними виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації, зокрема крісла колісні, засоби реабілітації, ортопедичне взуття, спеціальні засоби для спілкування та орієнтування тощо) спрямовано 5 649 млн. грн. Це дозволить забезпечити протезно - ортопедичними виробами підвищеної функціональності 2,3 тис. військовослужбовців, близько 623 тис. осіб - допоміжними засобами реабілітації та 50,4 тис дітей з інвалідністю – реабілітаційними заходами.

Діяльність Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю безпосередньо пов'язана з організацією надання соціальних послуг. Так, відповідно до паспорту бюджетної програми “Забезпечення діяльності Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю” на 2024 р. завдання передбачають, зокрема: організацію доступності соціальних послуг для осіб з інвалідністю; методичний супровід та координацію територіальних відділень щодо надання соціальних послуг і соціальної підтримки осіб з інвалідністю; організацію надання комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості та соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил.

При цьому, у 2025 році видатки на забезпечення діяльності Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю лише на 20,9 тис. грн менше, ніж у 2024 році, що не має призвести до значного негативного впливу на його діяльність.

Одним з основних завдань Міністерства у справах ветеранів України є формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно - курортного лікування, житла.

Загальна сума видатків за бюджетними програмами Мінветеранів в 2025 році має скласти 10 706 112,2 тис. грн., що включає: Міністерство у справах ветеранів України (код 1500000) - 3 355 062,2 тис. грн; Міністерство у справах ветеранів України (загальнодержавні видатки та кредитування) (код 1511000) - 7 351 050,0 тис. грн. Таблиця 2.10

Таблиця 2.10

Бюджетні програми Мінветеранів (тис. грн) [26]

	2023	2024	2025
Міністерство у справах ветеранів України	1 336 728,2	2 958 974,9	3 355 062,2
Міністерство у справах ветеранів України (загальнодержавні видатки та кредитування)	5 501 841,5	9 595 255,8	7 351 050,0

Сукупний розмір видатків за бюджетними програмами Мінветеранів дещо знизиться у порівнянні з 2024 роком. При цьому також слід звернути увагу і на те, що Держбюджет - 2025 не передбачає видатків за низкою бюджетних програм Мінветеранів, які були присутніми у Державному бюджеті на 2024 рік, а саме:

- Заходи з формування позитивного образу ветеранів війни, виготовлення бланків посвідчень та нагрудних знаків, розвитку ветеранського руху, вшанування пам'яті Захисників та Захисниць України (код 1501030);
- Заходи з ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації (код 1501040);
- Функціонування Українського ветеранського фонду, у тому числі здійснення фондом заходів з підтримки проектів (код 1501090);
- Виплата одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” (код 1501100).

Незважаючи на те, що всі ці програми передбачені першою редакцією Державного бюджету на 2025 рік, підготовленою Урядом у вересні цього року, версія Держбюджету до другого читання, як і його остаточна редакція, прийнята Парламентом, не містять відповідних програм. Натомість видатки Мінветеранів наразі передбачають таку програму:

- Заходи з підтримки та допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та членам родин загиблих (код 1501120) - 2 194 220,2 тис. грн. (загальний фонд державного бюджету).

Тож, на сьогодні можна презюмувати, що видатки за згаданими вище програмами, які не передбачені Держбюджетом на 2025 рік, будуть, принаймні частково, покриті новою бюджетною програмою “Заходи з підтримки та допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та членам родин загиблих”.

У той же час, Державний бюджет на 2025 рік передбачає видатки на бюджетну програму “Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України” в такому розмірі Таблиця 2.11:

Встановлення такого виду субвенції в Законі націлена на допомогу місцевим бюджетам в реалізації необхідних цілей, зокрема розвитку системи

соціальної підтримки ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни тощо.

Таблиця 2.11

Бюджетна програма Мінветеранів, тис.грн[26]

	2023	2024	2025
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України	-	3 845 475,0	2 928 000,0

Однак, враховуючи викладене вище, розвиток системи соціальної підтримки ветеранів не видається пріоритетним напрямом фінансування у 2025 році з огляду на зменшення видатків на Мінветеранів. Натомість кількість ветеранів продовжує невпинно збільшуватися. Такі особи потребують належного соціального захисту та надання соціальних послуг з метою ефективного переходу від військової служби до цивільного життя, адаптації та інтеграції, а також економічної самостійності.

З іншого боку, для забезпечення більш збалансованої картини видатків за бюджетними програмами Мінветеранів на 2025 рік, слід зазначити, що Державний бюджет – 2025 передбачає таку програму:

- Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію публічного інвестиційного проекту із виплати грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для сімей осіб, визначених пунктами 2–5 частини першої статті 10 - 1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", для осіб з інвалідністю I–II групи, яка настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і

оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, визначених пунктами 11–14 частини другої статті 7 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", та які потребують поліпшення житлових умов (код 1511800) - 3 973 050,0 тис. грн.

Попри те, що сума державних видатків на соціальний захист громадян поступається видаткам на оборону країни, що, безумовно, є головним пріоритетом у збереженні її територіальної цілісності та недоторканності, з огляду на загальні соціально - економічні показники та рівень життя населення (зокрема, у порівнянні з країнами Європейського Союзу та іншими розвиненими країнами), така сума є вкрай недостатньою для підтримки громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розмір прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати не відповідають ринковим цінам, що сформувались у реаліях сьогодення.

Зменшення видатків на допомогу на проживання ВПО, що є наслідком трансформації державної соціальної політики у русло надання підтримки лише найбільш вразливим категоріям населення (що яскраво відображається у змінах 2024 року до затвердженого Урядом Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам), може мати негативний вплив на матеріальне становище переміщених осіб, що може спонукати їх до повернення на тимчасово окуповані території або до виїзду за кордон.

Аналіз економічної структури видатків дозволяє визначити, які категорії видатків є найбільш значущими для економіки, зокрема поточні видатки та бюджетні інвестиції, що важливо для оцінки довгострокових наслідків бюджетної політики в умовах економічної нестабільності.

Структура видатків Державного бюджету України за економічною класифікацією представлена на рис. 2.3.

Поточні видатки становили 93,11 % у 2019 році та зросли до 96,73 % у 2022 році, що відображає збільшення потреб у поточному фінансуванні через війну та кризові ситуації, які вимагали негайних витрат на соціальне забезпечення, оборону та управління. У 2023 році частка поточних видатків дещо знизилася до 94,81 %, що свідчить про початок стабілізації економічної ситуації та збільшення капітальних видатків. Капітальні видатки зросли з 6,89 % у 2019 році до 9,00 % у 2021 році, проте різко скоротилися до 3,27 % у 2022 році через зменшення інвестицій в умовах війни. У 2023 році спостерігалось відновлення капітальних видатків до 5,19 %, що свідчить про початок відновлення інфраструктури та реалізацію інвестиційних проєктів.

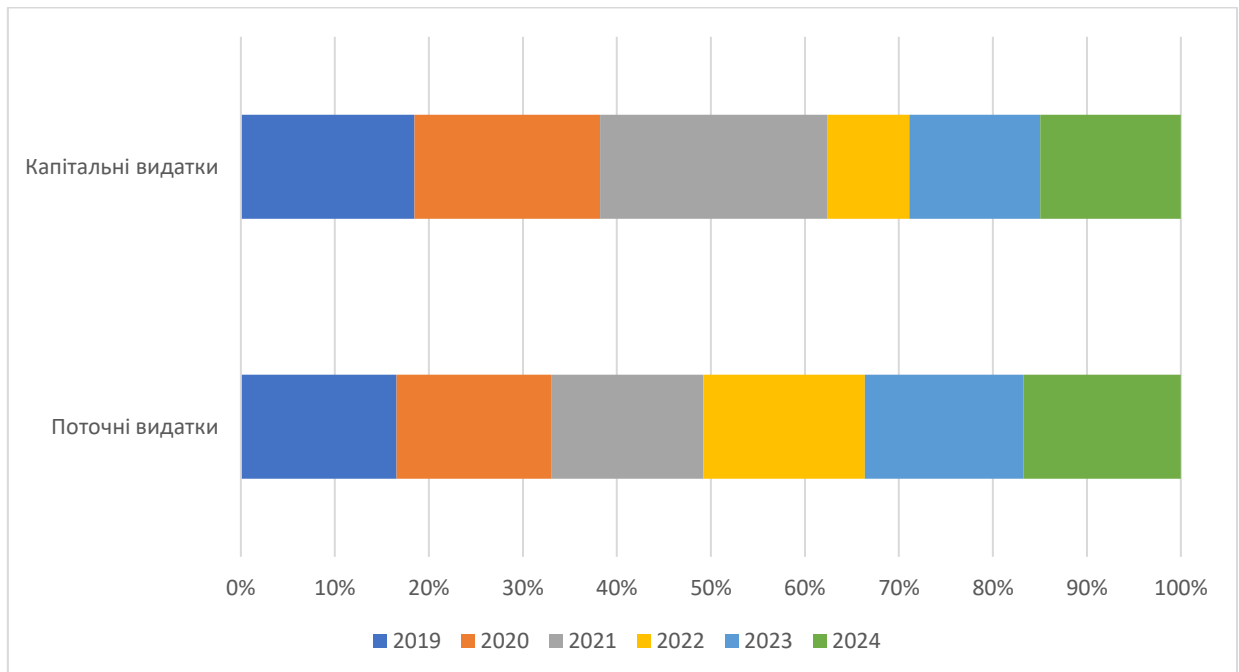

Рис.2.3. Структура видатків Державного бюджету України за економічною класифікацією за 2019 - 2024 рр., %

Джерело: систематизовано на основі [12]

Дослідження динаміки дефіциту дозволяє оцінити фінансову стійкість бюджету та здатність держави покривати видатки за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень. Граничний обсяг дефіциту Держбюджету на 2025 рік передбачений у сумі 1 640 630 585 тис. грн. Важливо проаналізувати, як зростання бюджетного дефіциту впливає на боргове навантаження та

можливості економічного відновлення. Динаміка дефіциту Державного бюджету представлена в табл. 2.12. та рис.

Таким чином, бюджетно - податкова політика є комплексним інструментом регулювання соціально - економічних процесів, ефективність якого визначає стабільність функціонування державних фінансів, рівень соціального забезпечення, умови ведення бізнесу та динаміку економічного розвитку країни.

Таблиця 2.12

**Джерела фінансування дефіциту бюджету за 2018 - 2024 рр., млрд.грн.
[12]**

	Зведений бюджет			Державний бюджет			Місцеві бюджети		
	ВСЬОГО	В Т.Ч.		ВСЬОГО	В Т.Ч.		ВСЬОГО	В Т.Ч.	
		внутрішнє	зовнішнє		внутрішнє	зовнішнє		внутрішнє	зовнішнє
2019	87,26	90,88	- 3,61	80,99	85,01	- 4,01	6,27	5,87	0,40
2020	223,94	128,74	95,21	217,10	122,20	94,89	6,85	6,54	0,31
2021	186,9	77,2	109,7	197,9	87,4	110,5	- 11,0	- 10,2	- 0,8
2022	845,0	281,9	563,1	914,9	349,3	565,6	- 69,9	- 67,4	- 2,5
2023	1 327,2	241,2	1 086,0	1 333,0	247,0	1 085,0	- 5,8	- 5,8	0,0
2024	1 430,0	255,0	1 175,0	1 430,0	255,0	1 175,0	0,0	0,0	0,0

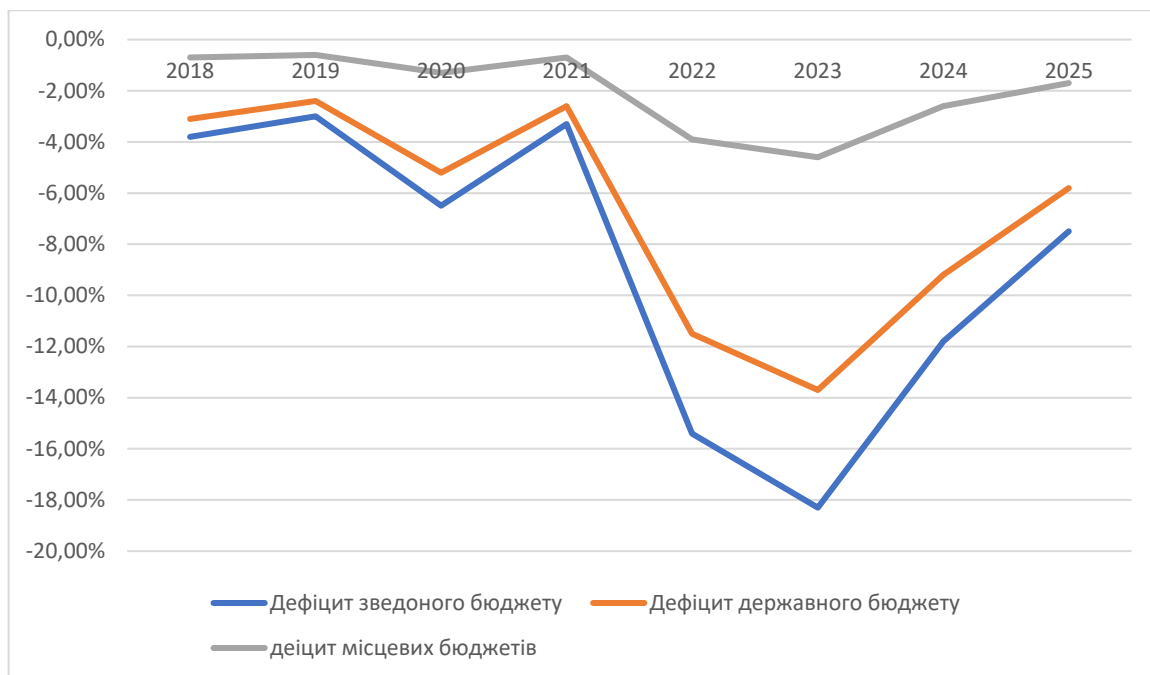

Рис.2.4 Динаміка дефіциту державного, місцевих та зведеного бюджетів до ВВП, % [12]

Динаміка дефіциту Державного бюджету України за 2019–2024 роки демонструє значні коливання та тенденцію до зростання в умовах війни. У 2019 році він становив 74,6 млрд грн, що свідчило про стабільність бюджету в умовах нормального функціонування економіки. У 2020 році дефіцит різко зріс до 212 млрд грн через пандемію COVID - 19 та необхідність фінансування антикризових заходів, що відповідає приросту на 184,13 % і вказує на значний вплив зовнішніх шоків. У 2021 році дефіцит дещо знизився до 193,4 млрд грн, що відображає стабілізацію фінансової ситуації після пандемії. У 2022 році відбулося різке зростання дефіциту до 918 млрд грн у зв'язку з початком повномасштабної війни, що потребувало великих витрат на оборону; абсолютний приріст склав 724,6 млрд грн (374,66 %). У 2023 році дефіцит досяг 1,34 трлн грн, приріст становив 46,23 %, що свідчить про продовження значного фінансування оборони та відновлення руйнувань.

Дефіцит фінансувався державними запозиченнями на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках. У 2021 році зовнішнє фінансування склало 197,94 млрд грн, а після початку війни у 2022 році зросло до 914,7 млрд грн, або в 4,6 рази, становлячи 61,8 % від загального обсягу фінансування бюджету.

У 2023 році зовнішнє фінансування досягло 1 333,11 млрд грн, або 81,4 % від загального обсягу, що свідчить про обмеженість можливостей покладатися на внутрішні запозичення та підвищену залежність бюджету від зовнішніх кредиторів.

Це змушує серед методів покриття дефіциту бюджету застосовувати саме метод кредитування, що призводить до нарощення боргів. Табл.2.13. та рис. 2.5.

Таблиця 2.13

Державний та гарантований державою борг за 2018 - 2025 рр., млрд.грн.

[12]

	Загальна сума боргу	у % до ВВП	Державний борг			Гарантований державою борг		
			всього	Внутрішній	Зовнішній	всього	Внутрішній	Зовнішній
2018	2 168,4	60,9	1 860,3	761,1	1 099,2	308,2	10,4	297,8
2019	1 998,3	50,3	1 761,4	829,5	931,9	236,9	9,4	227,6
2020	2 551,9	60,9	2 259,2	1 000,7	1 258,5	292,7	32,3	260,4
2021	2 671,8	48,9	2 362,5	1 062,6	1 299,9	309,3	49,0	260,3
2022	4 075,5	78,5	3 715,1	1 389,7	2 325,4	360,3	72,2	288,1
2023	5 519,5	84,4	5 188,1	1 587,7	3 600,4	331,4	68,8	262,6
2024	6 981,0	91,2	6 692,5	1 863,1	4 829,3	288,5	69,4	219,2
2025	8 024,1	89,5	7 732,3	1 879,9	5 852,5	291,8	81,1	210,7

В умовах економічної нестабільності, зокрема під впливом пандемії COVID - 19 та повномасштабної війни, динаміка та структура Державного бюджету України зазнали суттєвих змін. У 2019–2024 роках спостерігалось значне зростання доходів і видатків бюджету, при цьому видатки зростали швидше, що призводило до поглиблення бюджетного дефіциту. Найбільше збільшення видатків припало на воєнні роки через потребу фінансування оборони, соціальної підтримки та відновлення інфраструктури. Структурні

зміни відображають концентрацію ресурсів на обороні, тоді як частка видатків на освіту, екологію та інші мирні сфери зменшилася.

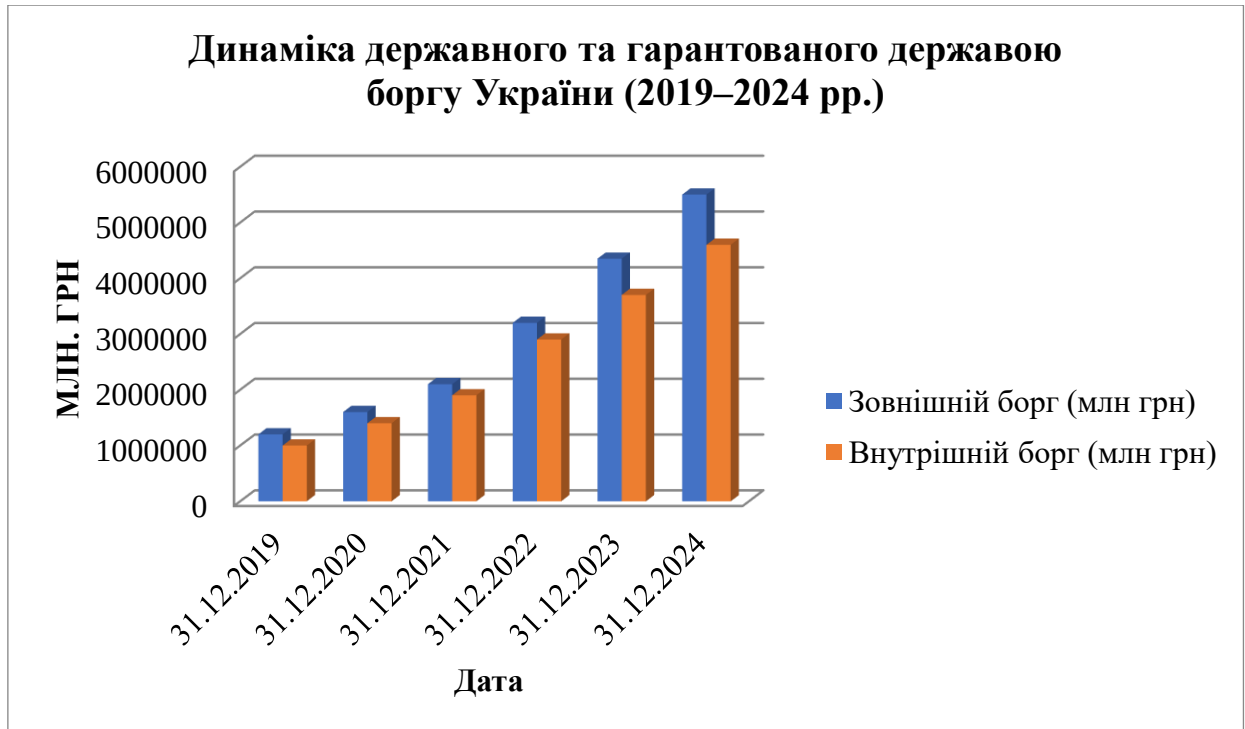

Рис. 2.5 Динаміка державного та гарантованого державою боргу України протягом 2019 - 2024 рр. [12]

Зростання доходів забезпечувалося насамперед надходженнями міжнародної допомоги, що стало критичним чинником підтримки бюджету в умовах війни. Поглиблення дефіциту бюджету до рекордних рівнів у 2022–2023 роках свідчить про високу залежність держави від зовнішнього фінансування та міжнародної підтримки.

Загалом значною мірою на обсяг видатків Держбюджету на 2025 рік вплинула необхідність фінансування заходів з відсічі збройної агресії російської федерації, підтримки та адаптації ветеранів. Зокрема, серед них можна виділити видатки, закладені на таке:

Міністерство оборони України: Забезпечення діяльності Збройних Сил України, підготовка кадрів і військ, медичне забезпечення особового складу, ветеранів військової служби та членів їхніх сімей, ветеранів війни (код 2101020) – 1 012 345 471,9 тис. грн;

Міністерство у справах ветеранів України: Заходи з підтримки та допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та членам родин загиблих (код 1501120) – 2 194 220,2 тис. грн; Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України (код 1511090) – 2 928 000,0 тис. грн.

Бюджетна політика протягом цього періоду була спрямована на короткострокові рішення для подолання криз, а довгострокові інвестиції відкладалися. Для забезпечення стійкості бюджету Україні важливо продовжувати співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями для залучення додаткових ресурсів та підвищувати ефективність бюджетного управління, особливо у сфері витрат на оборону, соціальну підтримку та відновлення інфраструктури. Пріоритетними завданнями є оптимізація видатків у умовах обмежених ресурсів, поступове збільшення інвестицій у відновлення економіки та підтримку інновацій, вдосконалення адміністрування податкових надходжень і зменшення залежності від неподаткових джерел доходів. Зважаючи на високу частку поточних видатків, доцільно розширювати капітальні інвестиції, одночасно підтримуючи стійкість соціальних програм для захисту найбільш уразливих груп населення та внутрішньо переміщених осіб. Довгострокова бюджетна стратегія повинна враховувати можливі нові виклики та загрози, що потребуватиме подальшої адаптації фінансової системи.

З огляду на все вищевикладене та на значну демографічну кризу в Україні, пов'язану із повномасштабним вторгненням на її територію збройних формувань російської федерації, держава повинна створювати для населення найбільш сприятливі умови для проживання, аби відтік людських ресурсів не став катастрофічним для економіки країни. При цьому збільшення фінансування сфери соціальних послуг могло би забезпечити підтримку вразливих категорій населення у складних життєвих обставинах, підвищення

їх самостійності та економічної незалежності, формування самозарадності та життєстійкості.

2.3. Проблеми та перспективи реалізації бюджетної політики в Україні

Формування та реалізація бюджетної політики в Україні нині відбуваються під впливом низки об'єктивних обставин, серед яких визначальним виступає повномасштабна війна, що істотно трансформувала умови функціонування фінансової системи. У таких умовах бюджетна політика зберігає роль ключового механізму акумулювання, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави, спрямованого на підтримку економічної динаміки та забезпечення національної стійкості. Необхідність реалізації цих завдань у середовищі підвищених ризиків і безпекових загроз формує нові вимоги до бюджетного процесу, включаючи забезпечення фінансової збалансованості, підвищення якості прогнозування доходів і видатків, пошук надійних джерел наповнення бюджетів різних рівнів за умов нестабільності надходжень, гнучкий підхід до перерозподілу обмежених ресурсів, посилення узгодженості між стратегічними планами розвитку країни та фінансовими інструментами їх реалізації, а також активізацію співпраці з міжнародними партнерами для залучення зовнішньої підтримки.

У відповідь на нові виклики держава була змушена оперативно змінювати підходи до бюджетного планування й виконання, удосконалювати нормативно - правове регулювання та по - новому визначати пріоритети фінансування. Потреби оборонного сектору, соціального захисту населення та підтримки бізнесу різко зросли, що спричинило перерозподіл ресурсів на користь критично важливих напрямів. Унаслідок цього фінансування оборонних, правоохоронних та безпекових структур стабільно формує близько половини всіх видатків державного бюджету. [27]

Разом із тим реалізація бюджетної політики в умовах воєнного часу висвітлює низку проблем, що потребують системного реагування. Серед них - недостатня узгодженість рішень між гілками влади, що ускладнює впровадження політик, пов'язаних із додатковим бюджетним навантаженням або зростанням доходів бюджету; істотне розширення дефіциту державних фінансів, який у 2022 році досяг 17,6 % ВВП, у 2023 році - близько 20,5 % ВВП, а у 2024 році може наблизитися до 24,7 % ВВП; виявлені факти неефективного використання бюджетних коштів, обсяг яких за даними Рахункової палати [28] у 2023 році становив майже 60,8 млрд грн; а також потреба в оновленні підходів до розподілу фінансових ресурсів між державним і місцевими бюджетами, зокрема у сфері горизонтального вирівнювання податкоспроможності та визначення оптимальних пропорцій зарахування окремих податків до бюджетів різних рівнів.

Активна участь міжнародних партнерів у фінансуванні державних потреб дала змогу Україні утримувати відносно м'яку бюджетну політику та забезпечувати значні обсяги видатків, необхідних для підтримки економіки й виконання соціальних функцій держави. [29] Упродовж 2023–2024 років уряд запровадив низку інструментів, спрямованих на оновлення системи управління державними фінансами та адаптацію бюджетного процесу до умов воєнного часу. Зокрема, було відновлено середньострокове бюджетне планування як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях; посилено механізми контролю за ефективністю використання ресурсів шляхом повернення до практики оглядів бюджетних витрат; розпочато комплексні заходи з удосконалення системи управління публічними інвестиціями та реалізовано окремі програми з відновлення житлового фонду. У сфері підтримки підприємництва та ключових секторів економіки продовжилися або були започатковані нові грантові й кредитні програми, спрямовані також на розвиток ветеранських ініціатив та прискорення гуманітарного розмінування. Паралельно здійснювалося реформування системи зовнішнього контролю у частині підвищення якості аудиту державних фінансів.

Слід відмітити, що бюджетна політика України має низку проблем та потребує їх вирішення за умови динамічних викликів. В табл.2.14 структуровано та узагальнено інформацію щодо низки з них.

Таблиця 2.14

Проблеми та виклики сучасної бюджетної політики України

Проблема / виклик	Сутнісна характеристика
Хронічний дефіцит бюджету та боргове навантаження	Високі оборонні видатки та падіння економічної активності спричиняють розширення дефіциту, посилюючи залежність від запозичень і підвищуючи ризики боргової нестійкості.
Залежність від зовнішнього фінансування	Значна частка доходів бюджету забезпечується міжнародною допомогою; зміна умов співпраці чи політичної позиції партнерів може загрожувати фінансовій стабільності.
Звуження податкової бази та обмеженість внутрішніх доходів	Руйнування підприємств, релокація бізнесу, зростання тінізації та скорочення імпорту зменшують можливості наповнення бюджету.
Дисбаланс структури бюджетних видатків	Домінування оборонних витрат витісняє інвестиційні та соціально - економічні програми, що обмежує потенціал відновлення та економічного зростання.
Низька ефективність бюджетних програм	Наявні проблеми з оцінюванням результативності, фрагментарність показників, слабкість середньострокового планування та недостатня відповідальність за якість виконання.
Інфляційні й валютні ризики	Імпортозалежність, коливання курсу та історична монетизація дефіциту формують додатковий тиск на ціни й зменшують реальну вартість бюджетних ресурсів.
Недостатня цифровізація та прозорість окремих процедур	Незавершеність інтеграції інформаційних систем, нерівномірна цифрова готовність органів влади, недостатня прозорість окремих бюджетних процесів.
Інституційні та адміністративні обмеження	Слабкість інституційного потенціалу, кадровий дефіцит, політична нестабільність та фрагментарність реформ уповільнюють адаптивність бюджетної політики.

Сучасна бюджетна політика України формується в умовах поєднання структурних економічних дисбалансів, високих воєнних видатків та обмежених можливостей фінансового маневру. Це зумовлює низку

комплексних проблем, що впливають на стійкість державних фінансів і здатність бюджету виконувати соціальні та інвестиційні функції.

Воєнні дії, падіння економічної активності та зростання потреб сектору оборони призвели до суттєвого розширення дефіциту бюджету. Розширення обсягів запозичень, у тому числі зовнішніх, створює ризики боргової стійкості у середньостроковій перспективі та підвищує чутливість до валютних і процентних коливань.

Бюджет значною мірою опирається на міжнародну фінансову допомогу, гранти й кредитні програми. Така залежність створює ризики фіскальної нестабільності у разі зміни політичної кон'юнктури або умов співпраці з партнерами та міжнародними фінансовими інституціями.

Звуження податкової бази через релокацію бізнесу, руйнування виробничих потужностей, тінізацію діяльності та скорочення імпорту зменшує можливості наповнення бюджету. Частка непрямих податків залишається високою, що робить доходи бюджету чутливими до споживчих коливань.

Оборонні та безпекові видатки істотно домінують у бюджетній структурі, витісняючи капітальні інвестиції, соціальні програми розвитку, інфраструктурні проєкти. Це обмежує довгостроковий економічний потенціал та можливості відновлення країни.

Проблемами залишаються фрагментарність результативних показників, відсутність системності в оцінці ефективності, а також недосконалість середньострокового бюджетного планування. Це ускладнює раціональний розподіл ресурсів та контроль за результатами.

Монетизація частини дефіциту в минулі періоди та значні імпортні потреби держави створюють ризики інфляційних хвиль, що негативно впливає на реальні бюджетні показники, соціальні видатки та стабільність фінансової системи.

Попри значні досягнення у впровадженні електронних інструментів (e - Data, відкритий бюджет), залишаються проблеми інтеграції інформаційних

систем, обміну даними між органами влади та прозорості окремих процедур бюджетного фінансування.

Слабкість інституцій, обмежені кадрові ресурси, політичні ризики та відсутність цілісної стратегії бюджетної реформи знижують адаптивність бюджетної політики до швидкозмінних умов воєнного та повоєнного періоду.

У Бюджетній декларації на 2025–2027 роки[30] наголошено, що послідовність та прогнозованість бюджетної політики є ключовими умовами для досягнення фінансової стабільності. Упорядкований та передбачуваний процес планування видатків має забезпечити вищий рівень якості надання державних послуг, ефективніше використання бюджетних ресурсів і зміцнення фінансової дисципліни. У цьому контексті критичним чинником стійкості бюджетної системи виступає здатність держави забезпечити результативне використання наявних коштів, оптимізувати механізми підтримки найбільш вразливих соціальних груп та бізнесу, що постраждав унаслідок війни, а також мінімізувати ризики зловживань чи нераціонального витрачання ресурсів, які можуть виникати через недоліки планування або управлінських рішень.

Щодо одного з основних джерел формування доходів державного бюджету – податкових надходжень, є сенс побудувати модель залежності доходів державного бюджету від податкових надходжень

Модель побудовано за допомогою функції MS Excel вбудованої опції «Аналіз даних», що відображено на рис. 2.6.

Одержана економіко-математична модель описується рівнянням: $y = 2,5472x - 958,74$ де y – доходи ДБ, млрд. грн. x – податкові надходження, млрд. грн. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,801. Це пояснюється тим, що чинники описуються областю даних на 80,1%. Вивід висновків відображає високий ступінь залежності, а відтак зміни факторної ознаки (x), впливають на зміни результативної ознаки (y). Виходячи з коефіцієнтів рівняння можна дійти висновку, що на 1 гривню приросту податкових надходжень, доходи прирощуються на 2 грн 55 коп.

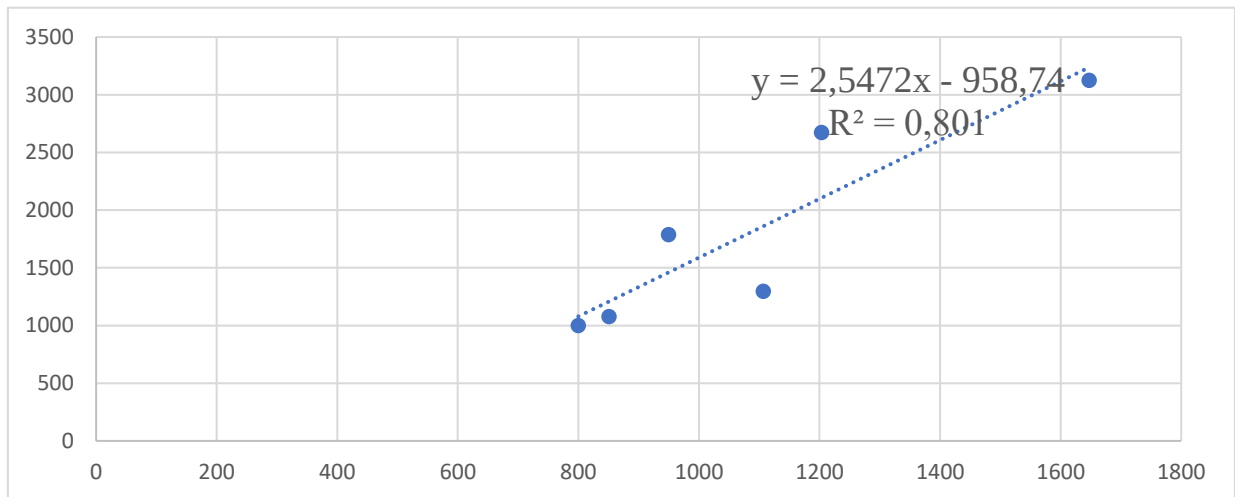

Рис. 2.19. Модель парної регресії залежності доходів Державного бюджету від податкових надходжень в період з 2019 по 2024 рр (побудованоо автором)

З огляду на отримані результати пріоритетним напрямком удосконалення бюджетної політики залишається податкова складова та ефективність податкового адміністрування в державі. Особливо з огляду на те, що одним із головних ризиків на перспективу залишається посилення потреб у видатках оборонного сектору. Це, за умов обмежених доходів, вимагатиме економії за непершочерговими напрямками, які не фінансуються зовнішніми партнерами, та активізації податкової складової.

Такі обставини зумовлюють потребу в подальшому вдосконаленні правового та інституційного забезпечення стратегічного планування, включно з ухваленням оновленого законодавства про державне стратегічне планування та більш глибокою інтеграцією бюджетного процесу з інструментами програмування економічного відновлення. Додатково постає завдання оновлення стратегічних документів у сфері реформування державних фінансів на середньострокову перспективу, підвищення професійної культури бюджетного менеджменту та дотримання принципів обґрунтованості фінансування. Ключовими напрямками також залишаються забезпечення дієвості бюджетних програм, недопущення ухвалення фінансових рішень без належних розрахунків, модернізація міжбюджетних відносин та адаптація їх до потреб відновлення країни, а також посилення відповідальності за порушення, пов'язані з використанням державних фінансових ресурсів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Досвід країн ЄС щодо формування ефективної бюджетної політики та його імплементація до української практики

Бюджетна політика Європейського Союзу зорієнтована на підтримання фінансової стійкості, створення умов для динамічного економічного розвитку та забезпечення поступального соціального прогресу в межах усього об'єднання. Вона охоплює комплекс дій, пов'язаних із формуванням доходів бюджету, плануванням видатків та організацією їх використання, а також передбачає координацію бюджетної діяльності між державами - членами. Система бюджетного планування ЄС ґрунтується на семирічних фінансових рамках, що встановлюють межі ресурсів та визначають стратегічні пріоритети, а її функціонування забезпечується дотриманням принципів єдності, щорічності, збалансованості і прозорості, які є фундаментом сучасної бюджетної архітектури Союзу.

Європейський Союз сформував розгалужену інституційну й фінансову систему, яка дозволяє ефективно реалізовувати завдання бюджетної політики та спрямовувати кошти на розвиток територій і підвищення конкурентоспроможності своїх економік. До цієї системи належать численні фонди, зокрема Європейський соціальний фонд, інструменти підтримки конкурентоспроможності, фонди регіонального й соціального розвитку, механізми зовнішнього інвестування, програми фінансування інфраструктурних проєктів та інші інститути, які забезпечують збалансований розвиток регіонів і секторів економіки. Через ці механізми ЄС фінансує широкий спектр проєктів – від модернізації продуктивних потужностей та підтримки зайнятості до інвестицій у сільське господарство, інновації та

інтеграцію внутрішнього ринку, що сприяє зменшенню соціально - економічних диспропорцій між країнами та регіонами.

Попри багатоманітність фінансових інструментів, ключовою основою бюджетної системи Європейського Союзу залишається його багаторічний бюджет, який визначає параметри використання фінансових ресурсів та слугує практичним механізмом реалізації стратегічних пріоритетів. [31] Він формується за рахунок різних джерел - внесків держав - членів, частки надходжень від мит, податкових ресурсів та інших доходів - і розподіляється за низкою функціональних напрямів, включаючи економічне зростання, соціальне згуртування, зовнішню діяльність, безпеку та інші сфери. Хоча багаторічні фінансові рамки задають загальні параметри, конкретизація відбувається в межах щорічного бюджету, який затверджується відповідно до реальних потреб та структур доходів і видатків на конкретний календарний рік, про що свідчить інформація офіційних інституцій ЄС.

З огляду на сучасні виклики, можна стверджувати, що європейська бюджетна модель вирізняється високим рівнем інституційної стійкості та адаптивності. На мою думку, цінність цієї моделі полягає не лише у формальному дотриманні принципів та процедур, а й у здатності поєднувати централізовані стратегічні пріоритети з інтересами окремих країн, підтримуючи при цьому баланс між економічними й соціальними завданнями. У цьому контексті бюджетна система ЄС може слугувати важливим орієнтиром для держав, що прагнуть побудувати ефективну та передбачувану фінансову політику, засновану на довгостроковому плануванні, інституційній відповідальності й прозорості використання ресурсів.

Бюджет Європейського Союзу формується за рахунок власних ресурсів, серед яких основними є митні надходження, частка податку на додану вартість та внески держав - членів. Табл. 3.2. Пріоритети розподілу видатків щороку можуть змінюватися залежно від актуальних потреб, і, наприклад, у 2024 році особлива увага приділялася реалізації цілей «зеленого курсу», водночас визнавалася необхідність посилення фінансування сфер безпеки та оборони.

Хоча загальний обсяг зобов'язань був збільшений, у низці напрямів, зокрема у сфері природних ресурсів, охорони довкілля, а також програмах, пов'язаних зі згуртованістю та стійкістю, спостерігалось певне скорочення витрат.

Таблиця 3.1

**Фактичний та запланований річний бюджет витрат ЄС на 2025 -
2027 фінансові роки, млн. євро[32]**

Статті витрат	2022	2023	2024	2025*	2026*	2027*	Всього
1. Єдиний ринок, інновації та технології	21 878	21 727	21 598	21 596	21 230	20 991	149 939
2. Згуртованість, стійкість та цінності	67 806	70 137	73 289	75 697	66 404	70 128	429 825
2.1. Економічна, соціальна та територіальна згуртованість	61 345	62 939	64 683	66 361	56 593	58 484	372 174
2.2. Стійкість та цінності	6 461	7 198	8 606	9 336	9 811	11 644	57 651
3. Природні ресурси та довкілля	56 965	57 295	57 449	57 336	57 100	57 316	400 302
з яких: витрати, пов'язані з ринком, та прямі платежі	40 639	40 693	40 603	40 529	40 542	40 496	283 870
4. Міграція та прикордонна політика	3 360	3 814	4 020	4 871	4 858	5 619	28 333
5. Безпека і оборона	1 896	1 946	2 380	2 617	2 810	3 080	16 425
6. Напрямок “Добросусідство” та світова політика	16 802	16 329	16 331	16 303	15 614	16 071	113 697
7. Європейське державне управління	11 058	11 419	11 773	12 124	12 506	12 959	82 474
з яких: адміністративні витрати установ	8 528	8 772	9 006	9 219	9 464	9 786	62 991
Загальна сума зобов'язань	179765	182667	186840	190544	180522	186164	1 220995
Загальна сума платежів	166534	162053	170543	175378	180586	184198	1 202788

Сучасні виклики безпекового характеру в Європі та світі значно впливають на перерозподіл бюджетних коштів ЄС, зумовлюючи підвищену увагу до оборонних проєктів та інструментів, які, серед іншого, мають безпосереднє значення для підтримки України. Попри необхідність збільшення фінансування оборонного сектору, бюджет ЄС продовжує

підтримувати ключові напрями Європейського Зеленого Курсу, зменшуючи фінансування лише в окремих регіональних або другорядних напрямках і водночас посилюючи інвестиції в інші екологічні та трансформаційні програми.

Таблиця 3.2.

Особливості фінансування та пріоритетів бюджетної політики ЄС
(з огляду на події 2024 р.)

Аспект	Зміст / Характеристика
Джерела фінансування бюджету ЄС	• Власні ресурси ЄС
• Митні збори	
• Частка ПДВ країн - членів	
• Національні внески держав - членів	
Загальні тенденції бюджетної політики	• Зміна пріоритетів залежно від політичної та безпекової ситуації
• Посилення оборонних та безпекових програм	
• Збереження значимості Європейського Зеленого Курсу (ЄЗК)	
• Перегляд та часткове скорочення фінансування окремих напрямів	
Пріоритети видатків бюджету ЄС у 2024 р.	• Посилення фінансування оборонних інструментів і програм
• Підтримка України як ключового елемента безпекової політики	
• Підтримка заходів ЄЗК: енергетична трансформація, кліматична нейтральність	
• Зниження видатків за деякими напрямками природних ресурсів, довкілля та окремими регіональними програмами	
Коригування бюджету в умовах безпекової кризи	• Перерозподіл видатків на користь оборони та стратегічної стійкості
• Необхідність додаткових ресурсів через зростання загроз	
• Балансування між безпекою та довгостроковими екологічними зобов'язаннями	
Проблеми та виклики бюджетної політики ЄС	• Потреба у значному збільшенні фінансування оборонної сфери
• Необхідність зберігати інвестиції у Зелену трансформацію	
• Обмеженість ресурсів у період глобальної нестабільності	
• Пошук балансу між солідарністю країн - членів та їх національними інтересами	

Вимоги до ефективності бюджетної політики	• Пріоритет видатків має відповідати довгостроковим стратегічним цілям ЄС
• Підтримка соціального добробуту та економічного зростання	
• Забезпечення прозорого й ефективного управління ресурсами	
• Мінімізація корупційних ризиків та недбалого використання бюджетних коштів	
Органи контролю за використанням бюджету ЄС	• Європейське управління з питань запобігання шахрайству (OLAF)
• Прокуратура Європейського Союзу (EPPO)	
• Їхня діяльність спрямована на запобігання зловживанням, шахрайству та оптимізацію використання фінансових ресурсів	

Бюджет виступає ключовим інструментом макроекономічного регулювання, що визначає динаміку соціально - економічного розвитку держави, а ефективність його формування та виконання залежить від ступеня зрілості фінансово - бюджетних інститутів, орієнтованих на підтримку економічного зростання. Сучасні умови функціонування економіки потребують адаптації бюджетної політики до змін у фінансовій та економічній системах, оскільки навіть у країнах із розвиненою чи трансформаційною економікою на процес бюджетного планування впливали чинники, що визначали стійкість і збалансованість бюджетної системи. У цьому контексті вивчення міжнародного досвіду та можливості застосування найкращих практик у національній моделі бюджетного управління має особливе значення. У таких країнах систему бюджетного формування забезпечують інститути фінансової стійкості, що передбачають утримання державного боргу на безпечному рівні стосовно ВВП; інститути структурного балансу бюджету, які враховують циклічність економічних процесів; механізми державно - приватного партнерства, спрямовані на участь приватного сектору у розв'язанні стратегічних завдань розвитку; а також методи бюджетування, орієнтованого на результат, що забезпечують прозорість управління фінансовими потоками. [33;34]

Формування бюджету у Сполучених Штатах Америки ґрунтується на програмно - цільовому підході, орієнтованому на досягнення конкретних результатів, де стратегічні й річні плани визначають кінцеві та проміжні цілі діяльності державних інституцій. Доходи федерального бюджету США переважно формуються з прямих податків, бюджети штатів — з непрямих, а місцеві бюджети - з майнових податків, що формує багаторівневу, поліструктурну модель бюджетної системи. Федеральний бюджет і траст - фонди виконують різні функції: перший спрямовується на соціально - економічні програми, тоді як траст - фонди забезпечують фінансування інфраструктурних та інших цільових проєктів. Контроль за плануванням та розподілом бюджетних ресурсів здійснює Конгрес, який визначає фінансування освіти, охорони здоров'я, оборони, інфраструктури та інших сфер. Водночас кожний бюджетний рівень у США володіє автономією, оскільки бюджети штатів і місцеві бюджети не включені до федерального бюджету, що дозволяє їм самостійно формувати та виконувати власні фінансові плани. Бюджетна політика США спрямована на макроекономічну стабільність і стале зростання, а її стратегічні пріоритети ґрунтуються на забезпеченні фінансової стійкості, розвитку інституційного середовища, запобіганні фінансовим кризам та вдосконаленні підходів до управління державною фінансово - бюджетною системою. [35-36]

Формування бюджету в Німеччині здійснюється на основі середньострокового фінансового плану, де оцінка майбутніх доходів федерального бюджету будується на макроекономічних прогнозах. У бюджеті відображаються загальна фіскальна політика та планові видатки за кожним напрямом, які формуються на основі багаторічних оцінок, здійснених одночасно з річним бюджетом. Кожного року передбачаються нерозподілені резерви для покриття можливого зростання цін, реалізації нових програм та збільшення заробітної плати. Багаторічні оцінки узгоджуються із середньостроковими цілями, при цьому видатки, що призначаються розпорядникам коштів, є меншими за закладені в бюджет, з урахуванням

запланованого резерву на додаткові витрати та можливе підвищення цін. Основою формування середньострокового фінансового плану є фінансові пропозиції, що надходять від Ради з фінансового планування, і прогнозні макроекономічні показники. При формуванні бюджету в Німеччині керуються принципами збалансованості, мінімізації запозичень та задоволення потреб населення. Основним джерелом фінансування бюджетів усіх рівнів є податкові та адміністративні збори, і високий рівень податкового навантаження у 2020 році забезпечив наявність бюджетного профіциту. Бюджетний процес базується на середньостроковому плануванні та прогнозуванні, яке здійснює робоча група з податкових розрахунків, відповідальна за підготовку урядових офіційних прогнозів доходної частини бюджету. Планування та прогнозування проводяться на федеральному та земельному рівнях, починаючи з поточного року і поширюючись на наступні три роки, що дозволяє формувати перспективний бюджет. На відміну від практики Великої Британії та Франції, у Німеччині перспективний бюджет переглядається щороку, завдяки чому бюджетна система може гнучко реагувати на соціально - економічні зміни. Принцип фінансового федералізму передбачає, що бюджет набирає чинності лише після схвалення Бундесратом, який представляє інтереси земель. Формування видаткової частини базується на багаторічному аналізі кожного напрямку, динаміки та пріоритетності витрат. Бюджетна політика Німеччини збудована на засадах збалансованості, мінімізації зовнішніх запозичень та забезпеченні добробуту населення, що створює передумови для стійкого економічного розвитку та фінансової стабільності країни. [37-43]

Бюджетний процес у Франції включає чотири етапи та триває понад три роки. Державний бюджет формується щорічно і складається з загального бюджету та спеціальних рахунків, до складу яких входять рахунки центрального уряду, приєднані бюджети, спеціальні рахунки Казначейства, місцеві бюджети та фонди соціального страхування. Через бюджетну систему у Франції формується та перерозподіляється понад 20% ВВП та близько 50%

національного доходу, при цьому на державний бюджет припадає приблизно 80% усіх доходів і видатків фінансової системи країни. Основну частку доходів державного бюджету складають податкові надходження, де податок на доходи фізичних осіб становить 22,7%, а податок на прибуток підприємств – 14%. Бюджетне планування та прогнозування в країні займає важливе місце, макроекономічні прогнози розробляють Міністерство фінансів та Міністерство економіки, довгострокову бюджетну політику формує Департамент фіскального законодавства Міністерства фінансів, а стратегічне планування економічно - соціального розвитку здійснюють Генеральний комісаріат планування та Рада з економічного аналізу при прем'єр - міністрі. Подібно до України, у Франції діє казначейська система виконання бюджету через єдиний казначейський рахунок, що забезпечує контроль за державними коштами. [44;45] Місцеві бюджети затверджуються владою вищого рівня, що демонструє високий рівень централізації, а фінансове підпорядкування визначається системою державних субсидій, позик та міжбюджетних трансфертів. Прикладом децентралізації є вимога державного дозволу на видачу місцевих позик, що дозволяє здійснювати повний контроль над місцевими бюджетами. Велика Британія відзначається одним із найвищих рівнів централізації фінансів у світі: понад дві третини податкових надходжень акумулюються в державному бюджеті, а розподіл між місцевими органами влади здійснюється через цільові асигнування, дотації та субсидії з урахуванням соціально - економічних пріоритетів і макроекономічної стабільності. Бюджетний процес у Великій Британії складається з прийняття двох основних документів: Білля про фінанси, що регулює оподаткування та доходи держави, та Білля про асигнування, який легалізує витрати бюджету. У Франції пріоритети національної та регіональної політики визначають напрямки бюджетних витрат, пов'язаних із функціями, програмами, видами економічної діяльності та їх результатами. Програмний метод планування є ключовим і передбачає співставлення пріоритетів із очікуваними результатами, при цьому невикористані кошти можна переносити на наступні

бюджетні періоди. Річні та п'ятирічні стратегічні плани розробляються національними органами управління. Державний бюджет Великобританії складається з основного бюджету та Національного фонду позик, де фінансування поточних видатків здійснюється з основного бюджету, включаючи щорічно затверджені видатки та видатки консолідованого фонду для покриття державного боргу, внесків до бюджету та інших фондів. Дохідна частина бюджету формується переважно з податкових надходжень, а Національний фонд позик фінансується за рахунок відсотків за довгостроковими кредитами, прибутку від емісії та додаткових коштів із основного бюджету у разі профіциту. Бюджетне планування та прогнозування базується на аналізі залишку коштів на кінець бюджетного періоду з урахуванням доходів за попередні п'ять років із можливим коригуванням залежно від фінансової ситуації країни. Місцеві бюджети складають приблизно 30% зведеного бюджету та фінансуються переважно за рахунок муніципального податку, а їх основними пріоритетами є будівництво житла, освіта, місцеве управління, судова система та охорона навколишнього середовища. Роль місцевих бюджетів зведена до ефективного розподілу фінансових ресурсів, адже жоден місцевий бюджет Великої Британії не може функціонувати без підтримки центрального бюджету. [46-48]

У Польщі функціонує ефективна система міжбюджетних відносин, де всі рівні бюджетної системи мають відносну самостійність, але взаємопов'язані через систему дотацій. Дохідна частина державного бюджету побудована так, що більшість доходів надходить до центрального бюджету, унаслідок чого місцеві бюджети значною мірою дотаційні. При формуванні бюджету передбачаються механізми покриття дефіциту, при цьому кошти від позикових операцій центрального банку чи фінансового ринку не включаються до доходів, а залучаються лише для покриття дефіциту. Для бюджетного планування та прогнозування характерний довгостроковий горизонт фінансових документів на 8 - 10 років, при цьому основним джерелом доходів залишаються податки, що становлять 16,1% ВВП. У

Скандинавських країнах, таких як Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія та Ісландія, спостерігається схожість соціальних, політичних та економічних факторів розвитку, зокрема значна частка державного сектору, що забезпечує високий вплив держави на економіку та соціальні процеси. Особливістю шведської бюджетно - податкової системи є соціальна спрямованість: понад 50% державних коштів витрачаються на трансфери приватному сектору, включаючи пенсії, житлові субсидії, дитячі допомоги, сільськогосподарські та промислові субсидії, а також виплати за державним боргом, що забезпечує високий рівень добробуту населення. Зарубіжний досвід показує ефективність середньострокового бюджетного планування та прогнозування, що у Великій Британії, Франції та Швеції становить три роки, а в Німеччині – п'ять років. Бюджетна система Японії має дворівневу структуру, включаючи центральний та місцеві бюджети. Доходна частина характеризується високою часткою неподаткових надходжень у центральному бюджеті та значною самостійністю місцевих бюджетів завдяки власним доходам і низькій залежності від фінансування з центру. У структурі доходів зведеного бюджету податкові надходження складають близько 40%, переважно від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток, третину займають майнові та споживчі податки, значну роль відіграють акцизи, податок на прибуток корпорацій, податок на спадщину та податки від операцій з цінними паперами. Видатки формуються за напрямками: пряме фінансування державних функцій, фінансування спеціальних рахунків (пенсії, соціальний захист, адміністративні послуги) та міжбюджетні трансфери для покриття дефіциту місцевих бюджетів. Основним пріоритетом фінансування є соціальний захист і забезпечення. Особливістю японської системи є інвестиційний бюджет, що щорічно визначає програми капітальних вкладень та напрямів інвестування для державних і місцевих органів влади. Неподаткові надходження в Японії складають близько 15 - 20%, тоді як податкові – близько 40%. [49]

У зарубіжній практиці формування місцевих бюджетів здійснюється за трьома основними моделями. Скандинавська модель, характерна для Швеції,

Данії та Фінляндії, передбачає, що місцеві податки складають від 10% до 20% ВВП та 20–50% усіх податків. Латинська модель, властива Італії, Франції та Іспанії, формує місцеві податки на рівні 4–6% ВВП та близько 20% від загального обсягу податків. Ганноверська модель, поширена в Німеччині, Великій Британії, Нідерландах та Польщі, передбачає, що місцеві податки становлять 1–2% ВВП та близько 4–5% усіх податків. Ці моделі демонструють, що основним фактором формування місцевих бюджетів у зарубіжних країнах є власні надходження, які відіграють провідну роль у бюджетотворенні. У багатьох країнах з розвиненою економікою частка власних доходів місцевих громад перевищує половину їхньої доходної бази: в Ісландії – 99,2%, Іспанії – 83,5%, Швейцарії – 81,6%, Швеції – 72,8%, Німеччині – 86,6%, Італії – 67,4%. В Іспанії, Австрії та Швейцарії власні доходи становлять понад 80%, а в США та Люксембурзі – понад 90%, що позитивно впливає на рівень бюджетного забезпечення. Місцеві бюджети використовуються як основне джерело фінансування широкого спектра заходів для забезпечення функціонування критично важливих галузей. Важливим фактором є частка офіційних трансфертів із державного бюджету, яка у Франції становить 32,6%, а в Італії – 41,2%. У середньому неподаткові надходження в місцевих бюджетах розвинених країн складають 10–30%, зокрема у Бельгії – понад 30%, США – близько 27%, Швеції – 15%, Австрії та Великій Британії – 14%, а у Франції – 2%. Джерелами неподаткових надходжень у США є платежі за комунальні послуги, внески до соціальних фондів, проценти на капітал, штрафи та збори за дозволи і реєстрації. У Великій Британії основними джерелами є доходи від експлуатації комунальних служб і житлового фонду. З розвитком ринкової інфраструктури зросла частка доходів від підприємницької діяльності у неподаткових надходженнях місцевих бюджетів постсоціалістичних країн: понад 40% у Польщі, Чехії та Словенії, до 20% – у Болгарії, Словаччині та Угорщині, близько 10% – у Латвії та Румунії. В Україні цей показник один із найнижчих серед європейських країн – 2,4%. Важливим індикатором ефективності

формування місцевих бюджетів є частка їхніх доходів у ВВП, що визначає обсяг публічного ресурсу для місцевого самоврядування. Оптимальним вважається рівень понад 15%, що спостерігається в Данії, Швеції, Іспанії, Фінляндії, Нідерландах та Італії. На рівні 10–15% він присутній у Польщі, Великій Британії, Угорщині та Франції. Недостатня децентралізація зберігається у Словаччині, Литві, Естонії, Португалії, Греції та Кіпрі. Рівень перерозподілу ВВП через місцеві бюджети в розвинених країнах суттєво відрізняється: у Польщі – 74,8% ВВП, в Італії – 8,1%, у Латвії – 57,8%, а в Чехії – 41,1%. [49-53]

Практика формування бюджету у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою демонструє, що розвиток фінансово - бюджетних відносин слід проводити з урахуванням соціально - економічного розвитку та адміністративно - територіальної структури держави. На сучасному етапі спостерігається активна трансформація управління видатками бюджету, впровадження та вдосконалення середньострокового бюджетного планування, чітке визначення державних повноважень у сфері надання послуг із фокусом на кінцеві результати та впровадження механізмів, що підвищують ефективність використання бюджетних коштів. Зарубіжний досвід свідчить про широке застосування програмно - цільового методу бюджетного управління, який підвищує ефективність та прозорість використання бюджетних програм, забезпечує встановлення пріоритетів у рамках наявних фіскальних обмежень і сприяє підзвітності бюджетного процесу. [37;54]

Аналіз практики країн із розвиненою економікою вказує на необхідність інституційної трансформації фінансових систем, удосконалення податкової політики та підвищення фіскальної прозорості. Збалансування доходів і видатків бюджету досягається через посилення фіскального контролю, пошук альтернативних джерел доходів та підвищення якості управління державним боргом. Упродовж останніх років спостерігаються адаптивні зміни в системі державного регулювання, що стосуються розвитку відомчого фінансового контролю та аудиту. Країни дотримуються раціонального розподілу

бюджетних коштів, бюджетної дисципліни та підзвітності, що забезпечує збалансованість бюджету та зменшення державного боргу. [55;56]

Досвід показує ефективність інтеграції коротко - , середньо - та довгострокового бюджетного планування, а пріоритети фінансово - бюджетної, податкової та боргової політики повинні визначатися середньо - та довгостроковими орієнтирами та адаптуватися до змін соціально - економічного та фінансового середовища. Реалізація сучасних бюджетних стратегій у таких країнах базується на середньостроковому прогнозуванні та плануванні під час підготовки річного бюджету.

Зарубіжна практика свідчить про ефективність середньострокового бюджетного планування та прогнозування, яке ґрунтується на аналізі макроекономічних показників. Країни дотримуються принципів бюджетної дисципліни, прозорості та відкритості бюджету, оптимізують дефіцит та державний борг, а також забезпечують пріоритетність видатків. Так, в Австрії функціонує прогресивна система планування та прогнозування бюджету, яка базується на середньострокових видаткових рамках. Ліміти фінансування для основних сфер встановлюються на чотири роки і поділяються на фіксовані (приблизно 75% видатків) та змінні (15% видатків), що реагують на економічні цикли. Коригування лімітів можливе лише за умови суттєвих соціально - економічних змін. Такий підхід забезпечує ефективне використання державних ресурсів, прогнозованість бюджету та відносну збалансованість бюджетної системи у середньо - та довгостроковій перспективі. [57-62]

Досвід бюджетного планування у Великобританії демонструє поділ видатків на дві основні категорії: середньострокові видатки за відомчою класифікацією, що покривають приблизно 60 % бюджету, та щорічні видатки, які складають близько 40 %. Фіксовані ліміти видатків переглядаються кожні три роки на основі загального огляду бюджету та оцінки поточної соціально - економічної ситуації. Відповідальність за дотримання лімітів покладається на розпорядників бюджетних коштів із застосуванням бюджетного аудиту та аналізу ключових макроекономічних показників.

Подібний підхід спостерігається у Нідерландах, де середньострокове бюджетне планування спрямоване на оптимізацію державного дефіциту, підвищення ефективності діяльності розпорядників бюджетних коштів та зміцнення фіскальної політики шляхом зменшення податкового навантаження. Законодавча база визначає нормативи та ліміти видатків, що встановлюються з урахуванням поточної макроекономічної ситуації, а середньострокові бюджети виконують функцію показників соціально - економічного розвитку країни. Така система забезпечує дотримання бюджетної дисципліни та ефективність реалізації програм.

Бюджетна політика у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою спрямована на забезпечення соціально - економічного розвитку, фінансової стійкості та збалансованості бюджету, підвищення ефективності фінансово - бюджетних відносин, оптимізацію видатків і взаємоузгодження бюджетного планування з основними напрямками економічного розвитку. Вона також спрямована на розвиток людського потенціалу, підвищення соціального добробуту та підтримку високого рівня зайнятості через фінансування систем охорони здоров'я, освіти, науки та соціального забезпечення.

Пріоритети бюджетної політики базуються на контролі бюджетного дефіциту та державного боргу, стимулюванні інноваційної діяльності та економічної активності, формуванні дохідної бази державного бюджету з урахуванням соціально - економічного розвитку та адміністративно - територіальної структури. Програмно - цільовий метод управління бюджетом забезпечує ефективність та прозорість використання ресурсів, а застосування середньо - та довгострокових стратегій планування дозволяє збалансувати доходи й видатки, підвищити стійкість бюджетної системи та покращити основні макроекономічні показники держави.

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що ефективне бюджетне планування передбачає інтеграцію середньо - і довгострокових стратегій, контроль над державними видатками, пошук нових джерел доходів і

управління державним боргом, що сприяє економічному зростанню та підвищенню соціально - економічного розвитку країни.

На основі проведеного аналізу зарубіжної практики формування та виконання бюджету в країнах із розвиненою та трансформаційною економікою, а також враховуючи національні особливості реалізації бюджетної політики, доцільним є розроблення та впровадження комплексних заходів із розвитку інтегрованої системи управління державними фінансами. Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності використання публічних ресурсів і стимулюватимуть соціально - економічний розвиток країни, створюючи сприятливі умови для посилення економічної активності та підвищення інвестиційної привабливості. Пріоритети бюджетної політики мають базуватися на забезпеченні фінансово - бюджетної дисципліни, удосконаленні системи бюджетного регулювання та підвищенні якості бюджетної політики щодо формування та реалізації доходної та видаткової частин бюджету, що дозволить досягти збалансованості фінансів і сталого розвитку економіки.

Водночас важливим завданням залишається максимально ефективно використання доступних фінансових ресурсів, що є основою усвідомленої та результативної бюджетної політики. Розподіл видатків має відповідати стратегічним пріоритетам країн - членів, підтримувати соціальний добробут, сприяти економічній динаміці та забезпечувати високий рівень безпеки. Окрім цього, значну роль відіграє прозоре управління бюджетом, яке дає змогу забезпечити раціональне використання коштів та мінімізувати ризики корупції чи недбалості. Над дотриманням цих принципів працюють Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству та Прокуратура Європейського Союзу, діяльність яких сприяє зменшенню кількості порушень та підвищує ефективність застосування бюджетних ресурсів.

3.2. Напрями удосконалення бюджетної політики України

На основі узагальнення міжнародного та національного досвіду формування й реалізації бюджетної політики можна зробити висновок, що підвищення ефективності державних фінансів в Україні потребує системного посилення інституційних, управлінських та регуляторних механізмів. Розвиток інтегрованої системи управління державними фінансами має стати ключовою передумовою забезпечення стійкого соціально - економічного розвитку, підвищення якості бюджетного планування та прогнозування, а також посилення економічної активності. Необхідним є удосконалення підходів до формування доходів та оптимізації видатків бюджету, що сприятиме зниженню фіскальних ризиків і зміцненню інвестиційної привабливості економіки.

Основні орієнтири бюджетної політики на середньострокову перспективу охоплюють забезпечення стійкої збалансованості бюджетної системи, зменшення залежності пенсійного забезпечення від централізованих ресурсів державного бюджету, створення належних інституційних умов для надання якісних державних послуг, підвищення фіскальної результативності податкової системи та удосконалення механізмів міжбюджетних взаємовідносин. Важливим завданням також є посилення прозорості й відкритості бюджетного процесу, поглиблення зв'язку бюджетного регулювання з циклічними коливаннями економічного розвитку, подальше вдосконалення програмно - цільового методу бюджетного планування та формування довгострокової бюджетної стратегії, інтегрованої з пріоритетами соціально - економічного поступу, що підвищуватиме керованість національної економіки. Зростає потреба у всебічному дослідженні теоретичних і методологічних основ фінансово - бюджетного прогнозування та планування, а також у розробленні довгострокової державної фінансової стратегії. Упровадження середньострокового бюджетного планування та зміцнення взаємозв'язку між річним і середньостроковим бюджетним

прогнозуванням сприятиме упорядкуванню бюджетних витратків відповідно до стратегічних програм економічного й соціального розвитку держави. При цьому важливим є розширення використання програмного та галузевого підходів у процесі планування витратків державного й місцевих бюджетів, що забезпечить орієнтацію фінансових рішень на досягнення визначених державних цілей. Показники результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів мають відображати реальний ступінь реалізації цих цілей у відповідних сферах державної політики.

Підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів потребує оновлення методологічних засад моніторингу та оцінювання результативності бюджетних програм. Реалізація стратегічних завдань соціально - економічного розвитку країни зумовлює необхідність удосконалення організаційної структури державного фінансового контролю та зміцнення взаємозв'язків між елементами системи управління державними фінансами. У сучасних умовах трансформації фінансово - економічного середовища актуалізується розвиток механізмів і інструментів державного фінансового аудиту. З огляду на економічні зміни зростає значення державного фінансування соціальних послуг для вразливих груп населення, що вимагає вдосконалення змісту й стандартів базових соціальних послуг, гарантованих державою. Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення доцільно розглядати як інвестиції в людський капітал, оскільки їх належне фінансування сприяє інноваційному розвитку суспільства. Інституційні засади розвитку соціальної сфери забезпечують зміцнення фінансової політики держави в умовах погіршення демографічної ситуації, зниження рівня життя населення та істотних трансфертів із державного бюджету до пенсійного фонду й місцевих бюджетів. Результативність фінансування соціального захисту повинна визначатися за системою кількісних і якісних показників відповідно до принципів програмно - цільового методу бюджетного планування. Бюджетні програми, що фінансуються з державного і місцевих бюджетів, відображаються в показниках зведеного бюджету та охоплюють діяльність

бюджетних установ, підприємницьких суб'єктів і різних фондів фінансових ресурсів. Значна частка державних фінансів, що перерозподіляється через бюджетну систему, відповідає світовим тенденціям і підтверджує вагому роль держави у забезпеченні суспільного розвитку. Бюджетна політика, як динамічна система, повинна враховувати соціально - економічні потреби суспільства та використовувати ефективні регуляторні механізми з урахуванням міжнародного досвіду. Її функціональне призначення формується під впливом еволюції ролі держави в економічних процесах, а тому цілі, інструменти та механізми бюджетної політики мають коригуватися відповідно до стану економіки з метою забезпечення впливу на соціально - економічну динаміку. В умовах рецесії бюджетна політика повинна реалізовувати адаптаційно - регуляторний потенціал, спрямований на досягнення поступового економічного зростання, спираючись на довгострокові програми розвитку. Подальші наукові дослідження мають фокусуватися на розробленні фінансових механізмів участі держави у підтримці інноваційного розвитку економіки. Необхідність підвищення ефективності державного фінансового регулювання зумовлює визначення теоретико - методологічних засад трансформації фінансово - економічних відносин із урахуванням зарубіжного досвіду. Формування бюджетної політики на основі врахування циклічності соціально - економічних процесів, забезпечення бюджетної збалансованості та впровадження системного оцінювання досягнення поставлених цілей сприятиме переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Податкове навантаження виступає одним із ключових фінансово - бюджетних показників, що суттєво впливає на формування доходів бюджетів усіх рівнів та на динаміку економічних процесів у країні та регіонах. Оптимальне визначення величини цього показника визначає обсяг фінансових ресурсів, необхідних для виконання державою та органами місцевого самоврядування їхніх соціально - економічних функцій, а також темпи економічного зростання. Дослідження впливу податкового навантаження на бюджетні надходження та соціально -

економічний розвиток регіонів є важливим чинником формування вираженої податкової політики щодо суб'єктів підприємницької діяльності. Завдання бюджетного регулювання полягає у забезпеченні реалізації соціально - економічних цілей держави, при цьому необхідно підтримувати стійкість бюджетної системи, яка одночасно є засобом впливу на економічне зростання та об'єктом впливу макроекономічної ситуації. Це зумовлює важливість аналізу взаємозв'язку між бюджетною системою та соціально - економічним розвитком країни. Формування послідовної та ефективної бюджетної політики передбачає обґрунтування системи бюджетного регулювання, яка забезпечуватиме узгодженість бюджетної стратегії у сферах формування доходів, фінансування видатків, управління дефіцитом та державним боргом, а також у сфері міжбюджетних відносин, що є умовою збалансованого розвитку у середньо - та довгостроковому періодах. Ефективність бюджетного регулювання значною мірою залежить від розуміння його економічної сутності, структурних елементів та факторів, що визначають його функціонування. Бюджетне регулювання у сфері видатків охоплює комплекс фінансових і економічних складових, зокрема структуру та обсяг бюджетних витрат, стан доходної частини бюджету, рівень дефіциту, динаміку державного боргу, міжбюджетні взаємовідносини та особливості соціально - економічного розвитку країни. Його реалізація передбачає оптимізацію обсягу й структури видатків з урахуванням пріоритетів суспільного розвитку, циклічності економічних процесів та результативності бюджетної діяльності. Структурно - функціональна модель бюджетного регулювання у сфері видатків ґрунтується на засадах адаптивної бюджетної архітекτονіки, що передбачає постійне вдосконалення системи через адаптацію параметрів видаткової частини бюджету до соціально - економічних циклів, пріоритетів розвитку та результатів бюджетної політики. В умовах економічного спаду держава має здійснювати заходи щодо зменшення податкового навантаження та збільшення бюджетних видатків для підтримки споживчого попиту й інвестиційної активності, навіть за рахунок контрольованого зростання

бюджетного дефіциту. За сприятливих умов економічного зростання доцільним є зменшення обсягу видатків або оптимізація їх структури з метою формування бюджетного профіциту для скорочення державного боргу.

Стійкий соціально - економічний розвиток потребує збалансованого регулювання не лише загального обсягу, а й структури бюджетних видатків, що забезпечить оптимальний розподіл фінансових ресурсів між ключовими напрямками суспільної діяльності. Пріоритетним завданням державної політики у сфері видатків є оптимізація й економія бюджетних ресурсів при одночасному підвищенні ефективності їх використання, забезпеченні високої якості державних послуг і раціональному плануванні відповідно до динаміки соціально - демографічних та економічних процесів у країні. Проведені узагальнення дозволили систематизувати матеріалу вигляді таблиці. Таблиця 3.3

Обґрунтовані пропозиції щодо напрямів удосконалення бюджетної політики України включають:

- системне посилення фінансово - бюджетної дисципліни та запровадження дієвих інструментів контролю за ефективністю використання бюджетних ресурсів;
- удосконалення механізмів бюджетного регулювання шляхом підвищення прозорості, передбачуваності та узгодженості бюджетних рішень;
- поглиблення програмно - цільового методу на всіх рівнях бюджетної системи;
- розширення інструментів середньострокового планування для забезпечення макрофінансової стабільності;
- стимулювання економічної активності через оптимізацію податкових та видаткових пріоритетів;
- формування сприятливих умов для інвестицій шляхом раціонального перерозподілу ресурсів на користь розвитку інфраструктури, інновацій та людського капіталу.

Основні завдання та напрями сучасної бюджетної політики України

Сфера / блок політики	Завдання	Основні напрями та інструменти реалізації
Соціальна політика та рівень життя населення	недопущення зниження рівня життя вразливих груп; забезпечення доступу до освіти, медицини, культури; захист соціальних прав	жорстке нормування та розподіл ресурсів за державними соціальними стандартами; підвищення адресності соціальних видатків; оптимізація соціальних програм
Економічний розвиток та інвестиційна активність	активізація інвестиційної діяльності; підтримка підприємництва; прискорення економічного зростання	збільшення державних інвестицій; стимулювання приватних та іноземних інвесторів; – формування сприятливого бізнес - клімату; структурна перебудова економіки
Бюджетне планування	підвищення реалістичності бюджетних прогнозів; забезпечення сталості бюджетного процесу	ередньострокове БП; узгодження середньострокових бюджетів з державними цільовими програмами; перегляд бюджетних прогнозів відповідно до економічної динаміки
Державний борг та запозичення	зниження боргового навантаження; забезпечення своєчасного обслуговування державного боргу	пріоритет погашення зовнішнього боргу над новими запозиченнями; спрямування позик на інвестиції, а не споживання; оптимальне поєднання зовнішніх і внутрішніх запозичень
Управління бюджетними видатками	підвищення ефективності державних витрат; – оптимізація дотацій і субвенцій; – соціальна орієнтація бюджету	оцінювання ефективності видатків; перехід до програмно - цільового методу; пріоритетне фінансування освіти, медицини, армії, правоохоронної сфери; підтримка високотехнологічних галузей
Міжбюджетні відносини	підвищення збалансованості бюджетів; апобігання кредиторській заборгованості	дотримання угод між державою і місцевим самоврядуванням; посилення адміністрування власних доходів громад; удосконалення казначейського обслуговування
Державний фінансовий контроль	прозорість і підзвітність використання бюджетних коштів	публікація звітів про виконання бюджетів; посилення ролі Держказначейства та Держаудиту; контроль за держ. замовленнями
Інституційна база бюджетної політики	формування єдиної концепції бюджетної політики	розробка окремого закону про засади бюджетної політики; узгодження бюджетної, фінансової та монетарної політики; законодавче закріплення антикризових програм
Макроекономічна стабільність	стримування інфляції; досягнення повної зайнятості; – підтримка стійкого зростання	координація соціально - економічної стратегії; зважена бюджетна та грошово - кредитна політика; – обмеження непродуктивних видатків

Реалізація запропонованих напрямів дозволить підвищити стійкість бюджетної системи та забезпечити подальший прогрес у сфері державного управління фінансами.

Бюджетна політика має ґрунтуватися на науково обґрунтованій концепції розвитку бюджетних відносин як ключової складової фінансової політики держави, спрямованої на формування умов для сталого соціально - економічного розвитку країни. Інструменти бюджетної політики слід розглядати як засоби формування інституційного середовища бюджетного простору, у межах якого здійснюється розподіл і використання фінансових ресурсів. У процесі розроблення бюджетної політики держава повинна виходити з необхідності забезпечення фінансово - економічної збалансованості та стійкості бюджетної системи.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває підвищення резильєнтності державних фінансів, формування чітких засад бюджетної політики, зорієнтованих на суспільний розвиток, а також посилення взаємозв'язку між досягнутими показниками соціально - економічного поступу, забезпеченням національної оборони та обсягами використаних бюджетних ресурсів. Важливим є підвищення результативності бюджетних програм та вдосконалення бюджетних інструментів і механізмів у межах інституційного середовища, що забезпечує їх ефективну реалізацію відповідно до пріоритетів суспільного розвитку.

Бюджетна політика, покликана забезпечувати та регулювати пріоритети подальшого суспільного розвитку, має формуватися з урахуванням необхідності стратегічної переорієнтації економіки на переважно ендогенні чинники зростання, що набуває особливої актуальності в умовах євроінтеграційних процесів. Як ключовий елемент механізму державного регулювання економіки бюджет повинен спиратися на довгострокову програму соціально - економічного розвитку країни, а напрями бюджетної політики - чітко визначати пріоритети, які формуються на основі комплексного аналізу виявлених проблем та впливу внутрішніх і зовнішніх

факторів суспільного розвитку. Для посилення ролі бюджетної системи у стимулюванні соціально - економічного зростання необхідно забезпечити підвищення рівня бюджетної збалансованості й прозорості, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, належне виконання бюджетів усіх рівнів та функціонування дієвої системи фінансового контролю. У цьому контексті бюджетна політика як інструмент державного впливу на суспільний розвиток постає сукупністю фінансових відносин і інституційних механізмів, що регулюють формування та використання бюджетних ресурсів, орієнтованих на досягнення фінансово - економічної стійкості та результативності структурних перетворень.

Підвищення якості державного управління значною мірою залежить від удосконалення системи планування та використання бюджетних видатків, які мають формуватися з урахуванням визначених економічних пріоритетів та необхідності досягнення відчутних результатів у процесі їх реалізації. Використання програмно - цільового методу як інструменту бюджетного регулювання забезпечує можливість розставлення пріоритетів у межах установлених обсягів асигнувань, оптимізує розподіл коштів між бюджетними програмами, сприяє підвищенню ефективності й прозорості використання бюджетних ресурсів, посилює взаємозв'язок між здійсненими видатками та досягнутими результатами, включаючи рівень і якість суспільних послуг.

Бюджетна політика істотно впливає на формування умов для структурної модернізації економіки, що ґрунтується на розвитку ендогенних чинників зростання, нарощуванні людського капіталу, упровадженні інноваційних і наукоємних технологій. Важливим інструментом реалізації інноваційних пріоритетів у межах бюджетної політики є видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ефективність використання яких суттєво визначає результативність довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних бюджетних програм і суспільних послуг, здатних забезпечити стійке зростання в перспективі, застосування системи відповідних індикаторів бюджетної результативності, а

також дотримання принципів прозорості та підзвітності органів державної влади перед громадськістю.

Формування збалансованої системи бюджетного регулювання передбачає врахування циклічності економічних процесів та реального стану державних фінансів, оскільки зниження стійкості бюджетної системи може ускладнити реалізацію ефективної бюджетної політики, спрямованої на підтримку економічного зростання. На кожному етапі розвитку економіки виникає потреба у формуванні такого бюджетного механізму, який забезпечуватиме виконання стратегічно важливих завдань держави. З економічного погляду бюджетний механізм являє собою систему бюджетних відносин і методів формування та використання бюджетних ресурсів. Суспільний розвиток на сучасному етапі обумовлює необхідність розглядати бюджетну політику як ключовий інструмент державного впливу на економічні та соціальні процеси. Визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу, потребує узгодження з основними засадами соціально - економічного розвитку держави та подальшого вдосконалення регулювання у сферах формування доходів, планування й використання видатків та міжбюджетних відносин. Це забезпечить підвищення ефективності функціонування як економічної, так і бюджетної системи загалом. Бюджетна політика, реалізована через комплекс бюджетних механізмів, має забезпечувати бюджетну рівновагу та дієвий вплив на соціально - економічні процеси. Особливого значення бюджетний механізм набуває в умовах трансформаційних змін та потреби стабілізації економіки в періоди фінансово - економічної рецесії. Економічна сутність бюджетної політики як інструменту регулювання економічного розвитку полягає у застосуванні бюджетної архітекτονіки - оптимального співвідношення між елементами бюджетної системи, що забезпечує її спроможність впливати на динаміку економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило вирішити поставлені в роботі завдання та зробити наступні висновки:

Бюджетна політика у забезпеченні соціально - економічного розвитку полягає в системному впливі держави на формування та використання фінансових ресурсів задля економічної стабільності й підвищення добробуту населення. В умовах мінливого ринкового середовища та законодавчих змін вона виступає ключовим інструментом збалансування фінансової системи, передбачаючи зміцнення доходів бюджету, раціональний розподіл видатків і створення ефективної системи публічних фінансів. Її основою є принципи результативності, адаптивності та прогнозованості.

Теоретичний зміст бюджетної політики ґрунтується на поєднанні механізмів бюджетного регулювання, податкової політики та інституційного управління. Вона охоплює оцінювання ефективності бюджетних програм, удосконалення податкової системи та підвищення інвестиційної активності. Зовнішні та внутрішні фактори зумовлюють потребу постійної адаптації до економічних коливань і трансформації інституційного середовища.

Бюджетна політика є комплексним інструментом державного управління, що забезпечує фінансову стабільність, ефективне використання ресурсів і здатність економіки адаптуватися до сучасних викликів, створюючи умови для сталого розвитку.

Організаційно - інституційні засади бюджетної політики соціально - економічного розвитку формують комплексну систему взаємодії механізмів, інститутів і принципів, спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності, ефективне управління фінансовими ресурсами та адаптивність державного регулювання до внутрішніх і зовнішніх викликів. Бюджетна політика виступає ключовим інструментом координації фінансових процесів і забезпечення стійкості економіки, ґрунтуючись на бюджетній архітектоніці, яка визначає

оптимальні співвідношення між доходами, видатками, борговими зобов'язаннями та інституційними параметрами бюджетної системи.

Особливості бюджетної політики України у сфері доходів упродовж 2018–2025 років засвідчують посилення її ролі як інструмента макроекономічної стабілізації та підтримки соціально - економічної стійкості держави в умовах глибоких внутрішніх і зовнішніх викликів. Динаміка доходів демонструє загальну тенденцію до зростання, що відбувалося нерівномірно під впливом пандемії COVID - 19, рецесійних процесів та масштабної військової агресії. Після уповільнення приросту доходів у 2020 році, зумовленого кризовими явищами, подальші роки характеризувалися суттєвим збільшенням дохідної бази бюджету, особливо у 2022–2023 роках, коли зовнішня фінансова підтримка стала ключовим чинником наповнення бюджету та забезпечення його стійкості. Змінилася структура доходів: частка податкових надходжень знизилася з понад 80% у 2019 році до 52% у 2024 році, що відображає звуження податкової бази в умовах воєнної економіки та зростання ваги неподаткових доходів і міжнародної допомоги, частка якої збільшилася до понад 16% у 2023 році. Податкові надходження хоча й загалом зростали, демонстрували чутливість до економічних шоків, зокрема в 2022 році, що позначилося на скороченні окремих податків та зміні їх структури. Підвищення ваги непрямих податків, зокрема ПДВ і акцизу, а також стабільне зростання ПДФО свідчать про трансформацію джерел формування доходів відповідно до поточного економічного стану країни. Водночас скорочення надходжень від операцій з капіталом вказує на обмеження інвестиційної активності держави. Значне збільшення доходів від органів державного управління та донорських інституцій в умовах війни підтверджує тенденцію до посилення фіскальної централізації та залежності бюджету від зовнішніх джерел.

Динаміка видатків Державного бюджету України у 2018–2025 роках відображає глибоку трансформацію бюджетної політики під впливом пандемії COVID - 19, економічної нестабільності та насамперед повномасштабної війни. Протягом 2018–2021 років спостерігалось помірне зростання видатків, спричинене антикризовими заходами та підвищенням соціальних потреб, однак саме 2022–2024

роки характеризуються різким збільшенням бюджетних витрат, що відображає зміну пріоритетів держави на забезпечення обороноздатності, підтримку безпеки та соціальної стійкості. Найсуттєвіший приріст у 2022 році – понад 81% – зумовлено фінансуванням військових потреб, а у 2023 році зростання видатків на 48,38% підтверджує здатність уряду виконувати свої функції в умовах воєнного стану. Функціональна структура видатків також зазнала кардинальних змін: якщо у 2019 році переважали міжбюджетні трансферти та соціальний захист, то в 2023–2024 роках понад половину видатків сформувала оборона, що зросла майже у двадцять разів порівняно з довоєнним періодом. Збільшення фінансування громадського порядку, безпеки, охорони здоров'я та житлово - комунальної сфери свідчить про адаптацію бюджету до потреб держави в умовах війни та необхідності відновлення критичної інфраструктури, тоді як скорочення частки видатків на міжбюджетні трансферти, освіту, економічну діяльність та охорону навколишнього середовища демонструє перерозподіл ресурсів на користь секторів, що забезпечують життєстійкість держави.

У соціальній сфері загальні видатки зведеного бюджету збільшувалися до 2024 року, проте їхня частка у структурі видатків поступово скорочувалася, що свідчить про посилення навантаження на інші, критично важливі напрями фінансування. Водночас спостерігається зменшення підтримки окремих категорій населення, зокрема громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, що протягом трьох років супроводжується скороченням видатків за відповідною програмою Мінсоцполітики, незважаючи на значні масштаби внутрішнього переміщення населення та потребу у стабілізаційних соціальних заходах. Аналіз фінансування бюджетних програм соціального спрямування демонструє перерозподіл ресурсів усередині сектора, що включає як зниження видатків на пенсійне забезпечення та допомогу малозабезпеченим сім'ям, так і збільшення фінансування розвитку системи соціальних послуг та програм підтримки дітей і сімей. Показовими є зміни у фінансуванні послуги „муніципальна няня”, кошти на яку у 2025 році суттєво збільшено, що вказує на намагання держави посилити адресність соціальної підтримки. Однак одночасне зменшення видатків на

допомогу ВПО та інших вразливих категорій громадян засвідчує дисбаланс у забезпеченні доступу до гарантованих державою соціальних виплат, що потребує коригування у напрямі зміцнення соціальної стійкості та інтеграції вразливих груп населення.

Загалом аналіз динаміки та структури видатків бюджету засвідчує, що в умовах багатовимірних криз уряд здійснює переорієнтацію фінансових ресурсів на потреби оборони, підтримку безпеки, відновлення інфраструктури та забезпечення ключових соціальних функцій, проте зберігаються виклики щодо збалансування соціальної та оборонної складових бюджету, достатності фінансування програм соціального захисту, особливо у контексті потреб внутрішньо переміщених осіб. Виявлені тенденції свідчать про необхідність подальшого вдосконалення бюджетної політики, її адаптації до довгострокових наслідків війни, посилення адресності соціальних програм та забезпечення ефективного розподілу ресурсів для підтримки стійкого соціально - економічного розвитку держави.

Проблеми реалізації бюджетної політики в сучасних умовах проявляються у зростанні структурного дефіциту бюджету, ризиках боргової нестійкості, залежності від міжнародного фінансування та значній асиметрії між доходами й видатками. Хронічний дефіцит, поглиблений воєнними потребами, ставить державні фінанси у ситуацію, коли значна частина видатків покривається за рахунок зовнішніх запозичень, що формує додаткові ризики для боргового навантаження в середньостроковому періоді. Дисбаланс податкової бази та звуження внутрішніх джерел доходів обмежують можливості довгострокового планування, а домінування оборонних видатків витісняє інвестиційні та соціально - економічні програми, що знижує потенціал економічного відновлення. Інституційні обмеження, недостатня узгодженість фіскальних рішень між органами влади, низька результативність окремих бюджетних програм, недосконалість середньострокового планування та потреба в оновленні міжбюджетних відносин додатково ускладнюють реалізацію ефективної бюджетної політики. Попри суттєвий прогрес у цифровізації та модернізації інструментів управління державними фінансами, залишаються невирішеними проблеми інтегрованості

інформаційних систем і прозорості окремих процедур, що створює ризики неефективного використання ресурсів.

Перспективи подальшої реалізації бюджетної політики в Україні безпосередньо пов'язані зі здатністю держави забезпечити стійкість дохідної частини бюджету, оптимізувати видаткові пріоритети та підвищити ефективність управління ресурсами в умовах високих воєнних потреб. Ключовими завданнями є забезпечення прогнозованості та послідовності бюджетної політики, поглиблення середньострокового планування, модернізація інструментів стратегічного розвитку, підвищення результативності бюджетних програм і формування механізмів, що стимулюватимуть економічну активність і відновлення внутрішньої податкової спроможності. Важливою умовою майбутньої стабільності є також мінімізація ризиків надмірної залежності від міжнародної допомоги шляхом розширення внутрішніх джерел доходів, боротьби з тінізацією, удосконалення адміністрування податків та модернізації міжбюджетних відносин. У цих умовах успішність реалізації бюджетної політики визначатиметься спроможністю держави забезпечити баланс між фінансуванням оборонних потреб та створенням умов для економічного зростання, підтримкою соціальної системи, розвитком інституційної спроможності та підвищенням якості фіскального менеджменту, що є критичним для відновлення та довгострокової стійкості фінансової системи України.

Досвід держав із розвиненою та трансформаційною економікою підтверджує необхідність формування цілісної та ефективної системи управління державними фінансами, що має охоплювати комплекс заходів, спрямованих на зміцнення фінансово - бюджетних показників і стимулювання соціально - економічного розвитку країни. Важливим є створення умов, які сприятимуть активізації економічних процесів, а також упровадження інструментів для покращення інвестиційного клімату та підвищення інтересу інвесторів до національної економіки. Пріоритети бюджетної політики повинні ґрунтуватися на дотриманні фінансово - бюджетної дисципліни, модернізації механізмів бюджетного регулювання та підвищенні якості управління бюджетом на всіх етапах – від формування до ефективного виконання як доходної, так і видаткової частин. Це

забезпечить не лише стабільність фінансової системи, а й створить довгострокові передумови для економічного зростання.

Узагальнення національного й міжнародного досвіду формування та реалізації бюджетної політики дає змогу дійти висновку, що підвищення ефективності державних фінансів України потребує комплексного посилення інституційних, управлінських і регуляторних механізмів, що забезпечують прозорість, передбачуваність та результативність бюджетного процесу. Вдосконалення бюджетної політики за доходами має ґрунтуватися на оптимізації податкового навантаження, узгодженні фіскальних інструментів із динамікою економічних процесів і зміцненні потенціалу податкової системи для забезпечення сталих надходжень до бюджетів усіх рівнів. Пріоритетом у цьому контексті виступає модернізація механізмів формування доходів із урахуванням потреб соціально - економічного розвитку держави, зменшення фіскальних ризиків та підвищення інвестиційної привабливості економічного середовища.

Розвиток бюджетної політики передбачає інтегроване вдосконалення системи планування та управління бюджетними видатками, що охоплює підвищення ефективності програмно - цільового методу, розширення практик середньострокового бюджетного прогнозування та забезпечення раціонального перерозподілу ресурсів відповідно до стратегічних цілей держави. Важливим є посилення ролі державного фінансового контролю, розвиток інструментів аудиту та моніторингу результативності бюджетних програм, що має сприяти підвищенню якості надання державних послуг, оптимізації структури соціальних видатків та формуванню сучасної моделі фінансування людського капіталу. Значний обсяг соціальних трансфертів та необхідність підтримки вразливих груп населення вимагають удосконалення підходів до адресності та ефективності соціальних програм, їх орієнтації на забезпечення рівних можливостей і підвищення рівня життя.

В умовах трансформації фінансово - економічного середовища та зростання впливу кризових чинників особливої ваги набуває адаптивність бюджетної політики, її здатність забезпечувати баланс між потребою у здійсненні

антикризових заходів і необхідністю підтримання макроекономічної стабільності. Формування бюджетної політики має враховувати закономірності циклічного розвитку економіки, передбачаючи активізацію державних видатків і пом'якшення податкового навантаження у фазах спаду, а також посилення бюджетної консолідації в періоди економічного піднесення. Поступова модернізація бюджетного регулювання, орієнтована на розвиток ендегенних чинників економічного зростання, інновацій і структурної перебудови економіки, повинна спиратися на науково обґрунтовану стратегію розвитку бюджетних відносин, яка забезпечуватиме реалізацію довгострокових суспільних пріоритетів.

Особливості та проблеми реалізації бюджетної політики в Україні зумовлені структурною недосконалістю системи управління державними фінансами, високою залежністю соціальних видатків від централізованих ресурсів, значним борговим навантаженням і нерівномірністю розвитку територіальних громад. Їх подолання потребує зміцнення міжбюджетних відносин, підвищення фінансової самостійності місцевого самоврядування, удосконалення казначейського обслуговування та формування сучасної інституційної бази бюджетної політики. Вагомим напрямом є підвищення результативності видатків розвитку, зокрема інвестицій у інфраструктуру, інновації та наукоємні сфери, що створюють підґрунтя для прискорення економічного зростання.

Напрями удосконалення бюджетної політики України передбачають системне посилення фінансово - бюджетної дисципліни, розширення інструментів середньострокового планування, зміцнення фіскальної стійкості, оптимізацію структури доходів і видатків бюджету, підвищення прозорості бюджетного процесу, інтеграцію бюджетного планування з довгостроковими соціально - економічними пріоритетами держави, а також формування сучасних підходів до державного фінансового контролю. Реалізація цих завдань забезпечить підвищення стійкості бюджетної системи, її здатності ефективно реагувати на внутрішні й зовнішні виклики, а також створить умови для переходу до інноваційної моделі розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дєдушєв І. В. Бюджетна політика: поняття та завдання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77, Ч. 2. С. 37–41.
2. Мейш А. В., Ільченко О. М. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 3. С. 122–127.
3. Дем'янишин В. Теоретичні та практичні аспекти вдосконалення фінансово-кредитного механізму. *Вісник ТНЕУ*. 2011. № 2. С. 7–20.
4. Проць Н. Сутність та принципи формування бюджетної політики на місцевому рівні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 3. С. 56–62.
5. Петричко М. М., Басара М. М. Бюджетна політика України: теоретичний та практичний аспекти. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 578–582. URL: chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/103.pdf
6. Скаско О., Могила І.-Л. Теоретичні засади податкової політики в Україні: принципи, рівні та моделі. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 3. С. 83–96. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1491/0>
7. Турянський Ю. І. Податкова політика та механізм її реалізації. *Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць*. 2014. Вип. 24.6. С. 293–299.
8. Крисоватий А. І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії і практики: дис. ... д-ра економ. наук: 08.04.01 / Київський національний економічний університет. Київ, 2006. 485 с.
9. Податкова політика. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy>

10. Руденко Ю. М. Сутність податкової політики держави та вплив громадянського суспільства на її вироблення та реалізацію. *Держава та регіони*. 2017. № 3 (59). С. 94–99.
11. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
15. Вінницька О. А. Податкові надходження в системі доходів державного бюджету України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2023. № 3. С. 24-29.
16. Любчак І. С. Формування доходів державного бюджету в умовах трансформації економіки. Економічний вісник університету. 2023. № 58. С. 61-67
17. Назаркевич І. Б., Шутко А. М. Роль податків у доходах Державного бюджету України. Молодий вчений. 2022. № 9. С. 139-143
18. Сокирко О. С., Шепиленко В. Ю. Тенденції формування доходів Державного бюджету України. Бізнес Інформ. 2022. № 3. С. 87-92.
19. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. Scientia Fructuosa. 2022. № 5. С. 124-137.
20. Арістов Ю. Ю. Формування видатків бюджету як складова державної фінансової політики економічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 2. С. 38-43.

21. Корсун І. М., Зінченко М. М., Махно С. В., Мироненко Д. Ю. Парадигма фінансування видатків державного бюджету України в умовах воєнної та післявоєнної соціальноорієнтованої ринкової економіки. Академічний огляд. 2023. № 2. С. 103-112.
22. Кравченко Т., Власенко М. Аналіз та прогнозування видатків державного бюджету України. Економічний аналіз. 2019. № 2. С. 44-52.
23. Про схвалення Бюджетної декларації на 2022-2024 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2021 р. № 548. Режим доступу: [www. https://zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua)
24. Марецька Т. А. Механізм державного регулювання бюджетних витрат шляхом впровадження програмно-цільового методу планування фінансових видатків. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» . 2021. № 8. С. 9-16.
25. Титарчук І. М. Концептуалізація видатків бюджету держави як основи бюджетного фінансування. Вісник Хмельницького національного університету. 2020. № 4(2). С. 82-88
26. Державний бюджет України на 2025 рік: нові реалії та перспективи URL: https://r2p.org.ua/storage/documents/0d64781ba6c39e1353aae262f7659432d294a8bd_original.pdf
27. Дешко Антоніна Леонідівна Проблеми та перспективи реалізації бюджетної політики в Україні URL: https://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2025-01/tezi-gch-2-verstka_gotove_34.pdf
28. Звіти Рахункової палати. URL: <https://rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Reports/>
29. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни : Експертно-аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2024. 71 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/ad_ekonombezpeka_2024_220524.pdf 3.

30. Про схвалення Бюджетної декларації на 2025–2027 pp. : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2024 р. № 751. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/751-2024-%D0%BF#Text>
31. Москвичова В. О., Славкова А. А. Бюджетна політика ЄС як інструмент глобальної підтримки України. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3248cc54-7008-483e-a268-af521d1ba2ce/content>
32. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner>
33. French Ministry for the Economy and Finance. The official website. URL: <https://www.economie.gouv.fr>
34. Office of Management and budget. White House USA. *Management and Budget Service, official website*. URL: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/omb/budget/fy2011/assets/message>
35. Чугунов І.Я. Собчук С.І. Формування бюджетної політики економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2018. №3. С.103–116.
36. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
37. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я.Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
38. Anayi L., Bloom N., Bunn P., Mizen P., Thwaites G., Yotzov I. The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. 16 Apr 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty>
39. Budget of the U.S. Government: A new foundation for American Greariness – fiscal year 2018. *Office of Management and Budget*. The offical state document. URL: <https://www.whitehouse.gov/wpcontent/uploads/2017/11/budget.pdf>

40. Samuelson, P. Nordhaus, W. Economics 19th Edition, 2010. 1360 с.
URL: <https://www.mheducation.com/highered/product/economics-samuelsonnordhaus/M9780073511290.html>
41. Ходаковський В.В. Фінансово-бюджетна складова економічного зростання. Ефективна економіка. 2021. №12. URL:[http:// www.economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua)
42. Ходаковський В.В. Фінансова політика держави в умовах економічних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2022. №5-6. С.24–29.
43. Ходаковський В.В. Державна фінансова політика розвитку економіки. Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2023. №58. С.24–30.
44. Любчак І.С. Формування доходів державного бюджету в умовах трансформації економіки. *Економічний вісник університету*, 2023, (58), С. 61-67. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-58-61-67>
45. Національна стратегія доходів на 2024-2030 роки. *Міністерство фінансів України*. URL: <http://surl.li/ekynmj>
46. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.
47. Saad, A. F. Institutional change in the global economy: How trade reform can be detrimental to welfare. *Economic Modelling*, 2021. vol. 95, pp. 97-110.
48. Sapala M. Performance budgeting: a means to improve EU spending: in-depth analysis. European Parliament: Directorate General for Parliamentary Research Services. Publications Office, 2019. 36 p. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2861/911581>.
49. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. *Scientific bulletin of Polissia*. 2018. № 1 (13). P.1. pp. 54–61.
50. Chugunov, I., Pasichnyi, M., Koroviy, V., Kaneva, T., Nikitishin, A. (2021). Fiscal and monetary policy of economic development. *European Journal of Sustainable Development*, 10 (1), 42-52.

51. Avellán, L., Galindo Andrade, A. J., Leon-Diaz, J. (2020). The role of institutional quality on the effects of fiscal stimulus (IDB-WP-01113). *IDB Working Paper Series*. pp. 24-37. DOI:10.18235/0002316
52. Ayobami E. Ilori, Juan Paez-Farrell, Christoph Thoenissen. Fiscal policy shocks and international spillovers. *European Economic Review*. Vol. 141, 2022, January. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103969>
53. France's Prime Minister cabinet. The official website. URL: <https://www.gouvernement.fr>.
54. Lysiak L., Tereshchenko T., Kachula S., Hrabchuk O., Lebid H. Directions of fiscal policy transformation in the crisis period of economic development of Ukraine. *Economic Affairs*, Vol. 69(01), pp. 609-618, March 2024.
55. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. №4. С. 19-31
56. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. P. 4–14. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01).
57. Chugunov I., Makogon V. Institutional transformations of the financial support of the pension framework functioning. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020.4, Issue №35. pp.328-334.
58. Ma, Y., Lv, L. Financial development, financial instability, and fiscal policy volatility: International evidence. *The North American Journal of Economics and Finance*. Vol. 64. 2023. 101873. URL: <https://doi.org/10.1016/j.najef.2022.101873>.
59. The official website of OECD. Retrieved from URL: <http://www.oecd.org>
60. The official website of IMF. Retrieved from URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>
61. The official website of European Commission. Retrieved from URL: <https://ec.europa.eu/commission/index>
62. The official website of Eurostat. Retrieved from URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>